

**Ayjan Nauruzbaeva, I'ri'sku'l Primjarova, Ayzada Yembergenova,
Sadaddin Jalelov**

Qaraqalpaq tili

4-klass

(woqi'w basqa tillerde ali'p bari'latug'i'n klaslar ushi'n sabaqli'q)

No'kis

Bilim

2013

§ 1. Wo'zbekstan –menin' watani'm

A'ziz Wo'zbekstani'm

Gu'ller bag'i' da'stani'm,
Ti'ni'sh ashi'q aspani'm,
Baxti' ku'lgen bostani'm,
A'ziz Wo'zbekstani'm

Qushag'i'nda men ba'rha,
Alarman sennen ba'hra,
“Ayri'qsha” sag'an baha',
A'ziz Wo'zbekstani'm.

Balali'g'i'm da'wrani'm,
Toli' tartqan ka'rwani'm,
Qi'zi'l u'ygen qi'rmani'm,

A'ziz Wo'zbekstani'm.

Senin' menen baraman,
Anti'm menen turaman,
Sag'an sadi'q bolaman,
A'ziz Wo'zbekstani'm.

(Nurman Muwsaev)

1-shi'ni'g'i'w 1-tapsi'rma . Qosi'qti' woqi'n', mazmuni'n ayti'p berin' ha'm yadlan'

2-tapsirma. Watan degende neni tu'sinesiz ?

3-tapsi'rma. Nege ana-Watan deymiz ?

2-shi'ni'g'i'w. Ko'p buwi'nli' so'zlerdi buwi'ng'a bo'li'p ko'shirip jazi'n'.

Wo'zbekstan -menin' Watani'm

Wo'zbekstan -ju'da' bay ma'mleket. Wonda gaz, neft, alti'n, ko'mir si'yaqli' ta'biyiy bayli'qlar bar. Yelimiz jipek ha'm paxtasi' menen du'nyag'a tani'lg'an. Men Wo'zbekstanda tuwi'ldi'm. Bul jurt men ushi'n muqa'ddes Watan. Woni'n' xalqi' , topi'rag'i' ,da'rya ha'm kanallari', bag' ha'm tawlari' mag'an a'ziz.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
jurt	страна	yurt	журт	mekan
muqqa'des	священный	muqqadas	МУҚҚАДЕС	mukaddes
watan	родина	vatan	отан	watan
bag'	сад	bog'	бақ	bag

3 -shi'ni'g'i'w. "Ma'mleketimiz ni'shanlari" atli' temada teskt du'zin'. To'mendegi berilgen sorawlarg'a awi'zsha juwap berin'.

1. Wo'zbekstan Respublikasi' Ma'mleketlik bayrag'i' haqqi'nda nelerdi bilesiz?
2. Wo'zbekstan Respublikasi' Ma'mleketlik gimni haqqi'nda ayti'p berin'.
3. Wo'zbekstan Respublikasi' Ma'mleketlik gerbi haqqi'nda ayti'p berin'.
4. Wo'zbekstan Respublikasi' Ma'mleketlik gimninin' so'zin, muzi'kasi'n kimler jazg'an?
5. Qaraqalpaqstan Respublikasi' bayrag'i', gerbi , gimni haqqi'nda ayti'p berin'.
6. Qaraqalpaqstan Respublikasi' bayrag'i', gerbi , gimni haqqi'nda qosi'qlar ayti'p berin'.

A'lipbe boyi'nsha wo'tilgenlerdi ta'kirarlaw

Dawi'sli' ha'riplerdin' ayti'li'wi' ha'm jazi'li'wi'

Eske tu'sirin':

Dawisli ha'm dawi'ssi'z sesler.

Sesler dawi'sli ha'm dawi'si'z boli'p yekige bo'linedi. Dawi'sli ha'm dawi'ssi'z sesler jazi'wda ha'ripler menen ta'nbalanadi'.

Dawisli ha'ripler :a,a',e,i',i ,o,o',u,u'.

Dawi'ssi'z ha'ripler: b,d,f,g,g',h,x,j,k,q,l,m,n,n',r,s,t,v,w,y,z,sh,c,ch.

4-shi'ni'g'i'w.Ko'p noqatti'n' worni'na o,o',e ha'riplerin qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

W...qiwsiz bilim j...q,

Bilimsiz ku'nin' j...q.

S...z su'y...kt...n w...tedi,

Tayaq y...tt...n w...tedi.

Q ...sshi'm,d..sti', dushpandi' tani',

Ha'dden aspa-urma k...kir...kk.,

“Jalg'i'z atti'n' shi'qpaydi' shan'i”,

Tartpa jurttan w...zin'di sh...tk...

S...z ju'y...sin tapsa,
Mal iy...sin tabadi'.

Y...r jigit y..li ushin tuwi'ladi,
Y...li ushin w...l...di.

Y...rt... jati'p, y...rt... tur,
B...d...nin' b...lsi'n salamat.

5- **shi'ni'g'i'w.** So'zlerdi buwi'nlarg'a bo'lip ko'shirip jazi'n'. Ha'rbir so'zdegi buwi'nlardin' neshe sesten du'zilgenligi'n tu'sindirin'.

Bilmey qali'p

Rayxan shang'alaq shag'i'p jedi de, shang'alaqti'n' si'rti'n ayaq asti'na tasladi'. Ajag'asi' Baxtiyar juwi'ri'p shi'qqan yedi, wol shang'alaq si'rti'n basi'p aldi'. Shang'alaq woni'n' ayag'i'na kirip qanatti'. Baxtiyar ji'ladi'. Baxtiyarg'a qosi'li'p Rayxanda ji'ladi. Sebebi wol ajag'asi'ni'n' ayag'i' awi'ri'p ati'rg'ani'na reyimi keldi. Wog'an sonshelli ja'rдем bergisi keldi, bi'raq qoli'nan ne keler yedi.

(A.Azimov)

Dawisli sesler juwan ha'm ji'nishke boli'p yekige bo'linedi.

Juwan dawisli sesler	a	o	u	i'	e
Jinishke dawisli sesler	a'	o'	u'	i	

6-shi'ni'g'i'w . Berilgen so'zlerden juwan dawi'sli' seslerdin' asti'n bir ret, jin'ishke dawi'sli' seslerdin' asti'n yeki ret si'zi'p ko'shirip jazi'n'.

Aerodrom, u'yrek, ha'kke, wo'ndiris, imkaniyat, ja'miyet, la'blebi, gu'mis, wo'rmekshi,

Tu'pkilikli so'zlerdin' basi'nda kelgende Ee ha'ribi Ye ye boli'p aytiladi ha'm jaziladi. Mi'sali': Yernazar, yetik. Rus tili arqali' kirip kelgen so'zlerde e tu'rinde jazi'ladi'. Mi'sali': Evropa, Evgeniy, Elena, Egipet, Egor ,evraziya, evro.

Oo,O'o' ha'ripleri tu'pkilikli so'zlerdin' basinda kelgende Wo,wo,Wo',wo' boli'p aytiladi ha'm jaziladi. Mi'sali': woti'n, wo'mir so'zdin' wortasi'nda kelgende toraq, qoraz,tog'ay, ko'mir, ko'rpe, to'gin

Rus tili arqali' kirip kelgen so'zlerde o tu'rinde jaziladi. Mi'sali': oktyabr, organikaliq ximiya, opera, olimpiada.

7-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' woqi'p shi'g'i'n'.Ha'rbir so'zde neshe dawi'sli' ses bari'n ayti'p berin'.

-Ha' , tu'yeler, tu'yeler!

Du'zin' qayda tu'yeler?

-Balqan tawdi'n' basi'nda.

Bali'q woynar tusi'nda.

Jemisim jerge to'gildi,

Jer juwsani'n' berdi.

Juwsani'n qoyg'a' berdim.

Qoy qoshantayi'n berdi.

Qoshantayi'n qonaqqa berdim,

Qonaq qamshi'si'n berdi.

Qamshi'si'n ko'lge tasladi'm,

Ko'l su'yirigin berdi.

Su'yirigin g'azg'a berdim,

G'az ma'yegin berdi.

Sorawlar ha'm tapsi'rmalar.

1.Tu'yeni, qoydi', ga'zdi' bilesiz be?

2.Qosi'qti'n' mazmuni'n so'ylep berin'.

§ 2.Qa'dirdan mektebim

8-shi'ni'g'uw. 1-tapsi'rma. Berilgen tekstti woqi'n'.

Qa'dirdan mektebim.

Mektebimiz qala worayi'nda jaylasqan. Mektebimiz u'sh etajli' klaslar ken', taza ha'm jaqti'li'. Wo'tken ji'li mektebimiz qayta rekonstrukciya bo'ldi'. Zamanago'y u'skeneler menen ta'miyinlendi. Mektebimizge jan'adan kompyuterler ali'p kelindi ha'm internet tarmag'i'na jalg'andi'. Yendi biz p'u'tkul du'nya xabarlarini', jan'ali'qlari'n bilip woti'rami'z.

Yen' quwanshli'si' jan'a do'slar artti'rami'z. Qa'dirdan mektebimiz bizin' yekinshi u'yimiz. Wol biz ushi'n a'ziz ha'm qa'dirdan. Mektebimizdi ko'z qarashi'g'i'mi'zday asraymi'z.

9-shi'ni'g'i'w. 1-tapsi'rma. Qosi'qti' ta'sirli yetip woqi'n'.

Mektebim

Di'qqat qoyi'p na'zer salsam,
Du'nyada yen' qa'dirdansan',
Bas iyedi sag'an insan,
Qushag'i' ken' mektebimsen'.

Jaslarg'a jayli' uyanan',
Kewillerge nur quyasan',
Tariyxin'a men qarasam,
Ha'mmege ten' mektebimsen'.

An'larman ha'm mag'an ma'lim
Ata-anam da alg'an tali'm,
Ada bolmas bilim ka'nim,
Janajani'm mektebimsen'.

A'japam da, a'jag'am da,
Ten'er seni shiyrin jang'a,
Baxi't bergen ha'r adamg'a,
Mehribani'm mektebimsen'.

Menin' ushi'n misli aysan',
Ko'zge i'si'q qutli' jaysan',
Ju'regimde ba'rha' barsan',
Sen a'diwli mektebimsen'.

(Sag'i'ydulla Abbazov)

2-tapsi'rma. Wo'z mektebin'iz ha'qqi'nda aytip berin'.

Dawi'ssi'z ha'riplerdin' ayti'li'wi', jazi'li'wi'

Dawi'ssi'z sesler u'nli ha'm u'nsiz boli'p yekige bo'linedi.

U'nli dawi'ssi'z sesler:b,d,g,g',j,l,m,n,n',r,z,v,w,y.

U'nsiz dawi'ssi'z sesler:f,k,x,h,q,p,s,t,sh,c,ch.

Cc ha'ribi tek g'ana rus tillerinen kirgen so'zlerde yesitilgen worni'nda jazi'ladi'.Mi'sali':cirk, cement. Ch ch ha'ribi de tek g'ana rus tillerinen kirgen so'zlerde yesitilgen worni'nda jazi'ladi. Mi'sali': chemodan,chyotka, chek, chempion

U'nli dawi'ssi'z seslerdin' u'nsiz dawi'ssi'z seslerden jubayaslari' boladi'.

y,l,m,n,n',r,w u'nlilerinin' u'nsiz jubayaslari , al x,h,c,ch u'nsizlerinin' u'nli jubayaslari joq.

U'nli sesler	b	v	d	g	g'	j	z
U'nsiz sesler	p	f	t	k	q	sh	s

10-shi'ni'g'i'w. Ko'p buwi'nli so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.

Mektebim men ushi'n ju'da' qa'dirli.Ha'r ku'ni pa'nlerden qi'ziqli' temalar u'yrenemiz.

-Bu'gin ha'ptenin' neshenshi ku'ni?

- Bu'gin ha'ptenin' birinshi ku'ni - du'yshembi. Bu'gin qanday sabaqlar boladi'?

-Bu'gin ana tili , matematika ha'm miynet sabaqlari' boladi'.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenche
Mektep	школа	maktab	мектеп	mekdep
du'yshembi	понедельник	dushanba	дуисенби	duşenbe
miynet	труд	mehnat	еңбек	zähmet
sabaq	урок	dars	сабак	ders

11-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.U'nsiz dawi'ssi'z seslerdin' asti'n si'zi'n'.

Telefon, vokzal, bufet, paraxatshi'li'q, konstituciya, watan, cirk, ti'ni'shliq, chemodan, televizor, koncert, cirkul, qaraqalpaq, chyotka, qazaq, cement, wo'zbek.

12-shi'ni'g'i'w. Buwi'ng'a bo'linip jazi'lg'an so'zlerdi ko'shirin'. U'nli dawi'ssi'z seslerdin' asti'n si'zi'n'.

Mek-tep, ba-la, wo-ti'n, pax-ta, ki'-tap, al-ma, qa-g'az,qa'-lem, sho-pan, jul-di'z, miy-net, da'-ri, je-n'is, ta-bi's, mu-g'al-lim, wo-qi'-ti'w-shi', us-taz.

14-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na v,f ha'riplerinin' tiyislin qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

...enera, ...itamin, ko...ta, ...lag, ...agon, ...abrika, ...ontan, shi...oner, kro...at, ...anna, ...arxad, ...utbol, tele...on, bu...et, ...amiliya, ...eruza, ...arida, ...aza, a...gust,tu...li.

§ 3. Bizin' u'yimiz

15-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Ko'p buwi'nli so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip jazi'n'. Mira't yetiwge baylani'sli' qollani'lg'an so'z ha'm so'z dizbeklerinin' asti'n si'zi'n'.

Biz u'sh xanali' u'yde jasaymiz . Asxanami'z wo'n ta'repte, al menin' xanam ha'm mi'ymanxana shepte jaylasqan. U'yimiz ju'da' ko'rkem ha'm jaqti'li'. U'yimizdin' do'geresinde bag'i'mi'z bar. Bag'da alma, yerik, a'njir, a'nar, shabdali, ju'zim wo'sip tur. Sizdi u'yimizge mira't yetemiz. Qashan bizin' u'yge kelesiz?

so'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Ju'zim	виноград	uzim	жузим	üzüm
a'njir	инжир	anjir	әнжір	injir
a'nar	гранат	anor	әнәр	nar
miymanxana	гостиница	mehmonxona	МИЙМАНХАНА	myhmanhana

16-shi'ni'g'i'w. .1-tapsirma Tekstti dawi'slap woqi'n'. Mazmunin jazba tu'rde qi'sqasha bayan yetin'.

Da'rtke jarag'an bala

Jap, ko'llerdegi suw qatqan waqi'tlari' Sayeke ko'lge bari'p shani'shqi' menen bali'q shanshi'p ali'p ju'rip yedi. Tog'i'z jasar balasi' Yelibek alg'an bali'qlardi' jipke dizip, ag'asi'ni'n' izinen su'yrep barati'r yedi. Sayeke an'lamadi', muzdi'n' a'zzi boli'p qatqan jerin basi'p, woyi'li'p ketti.

Wo'rmelep, ti'rbani'p ko'rse de shi'g'a almadi', tek qoli' menen asi'ldi' da turdi'.

Yelibek dizilgan bali'qlardi' muzdi'n' bekkem jerine qoydi' da jormal jiptin' u'sh jag'i'n sawmalap shuwmaqlap ag'asi'na tasladi', ayagi'n muzdi'n' u'stine shi'g'i'p jatqan sen, muzg'a tirep, jiptin' ushi'n tarti'p turdi'.

Sayeke jiptin' ushi'nan uslap wo'rmelep shi'qti' da, «Meni wo'limnen qutqarg'an shi'rag'i'm» dep betinen su'yip, qaytti'.

(S.Majitov)

2-tapsirma **Sorawlarg'a awizsha juwap berin'.**

1. Bul waqiya qay ma'wsimde bolg'an?
2. Yelibek qanday bala.
3. Sayeke balanin' betinen su'yip atirip ne dedi?
4. Siz Yelibektin' orninda bolg'anda ne qilar edin'iz?

Buwi'n ha'm wo'tkerme.

Awi'zdan shi'qqan hawani'n' pa'ti menen bo'linip – bo'linip ayti'latug'i'n bir yamasa birneshe seslerden quralg'an so'z bo'legi **buwi'n** dep ataladi. Mi'sali': a-ta, da-la-da, a-jag'a, te-le-fo, in-ter-net

17-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi woqi'n'. So'zlerdin' ne ushi'n buwi'ng'a bo'linbeytug'i'nli'g'i'n ani'qlan'.

An', taw, jol, tas, sim, suw, xat, men, sen, wol, ma'rt, ant, sim, ay, tu's.

So'zlerdegi dawisli' ses penen dawis'si'z seslerdin' wornalasi'w ta'rtibine qaray buwi'nlar u'sh tu'rli boladi'. 1) ashi'q buwi'n, 2) tuyi'q buwi'n, 3) qamaw buwi'n.

1. Dawisli' sestin' jeke wo'zinen yamasa dawis'si'z sestin' baslani'p dawisli' seske tamamlang'an buwi'ng'a **ashi'q buwi'n** delinedi. Mi'sali': ba-la, qa-la, sa-na, a-ta, a-na.

2. So'zlerdegi buwi'nlar dawisli' sestin' baslani'p, dawis'si'z seske pitse, **tuyi'q buwi'n** dep ataladi'. Mi'sali' :al,as,ul,un,in,il.

3. Yeger dawisli' ses dawis'si'zlardi'n' arasinda kelip, buwi'n jasap kelse, woday buwi'n **qamaw buwi'n** dep ataladi'. Qamaw buwi'n, ko'binese so'z tu'rinde de keledi. Mi'sali' : mek-tep, taw, wot, yel.

18-shi'ni'g'i'w. 1- tapsi'rma. Ko'shirip jazi'n'. So'zlerdegi buwi'nlarg'a bolin'.

2- tapsirma Buwi'nlardin' tu'rlerin ani'qlan'.

Mazali'ma yeken.

Uyqi'dan woyang'an u'kesin ko'rip,
Quwaqi'lani'p so'yledi Serik,
Sen uyqi'lap jatqanda men tayaq jedim,
An'si'zda tabaqti' to'nkergen yedim,

Degende u'kesi uwqalap ko'zin,
Tamaq dep tu'sinip , wol "tayaq" so'zin,
Mazali'ma yeken , toydin' ba ?- dedi,
Mag'an payi'mdi' qoydi'n' ba? - dedi.

(T.Worazbaev)

3- tapsirma Sorawlarg'a awizeki juwap berin'.

- 1.Serik inisine qanday soraw berdi?
- 2.Wol sorawg'a qalay juwap berdi?

19-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi u'lgi boyi'nsha aji'rati'p jazi'n'.

Dosli'q, mi'ynetkesh, iz, qalada, mi'ymandos, g'amxorli'q, bo'dene, at, shag'ala, ul, to'rt,
al, azada, u'y, balag'a.

U'lgi:

Ashi'q buwi'n	Tuyi'q buwi'n	Qamaw buwi'n
Qa-la-da	iz	Dos-li'q

Jazi'wda ko'p buwi'nli' so'zlerdin' bir jolg'a si'yamay qalg'an bo'lekleri
yekinshi jolg'a buwi'n boyi'nsha wo'tkeriliwine **wo'tkerme** deymiz.

1. Bir buwi'nli' so'zler yekinshi jolg'a sol pu'tinligi menen wo'tkeriledi: taw, tas, tis,
suw, al, bar, wol, bir, u'sh, t.b.

2. Ko'p buwi'nli' so'zlerdin' aldi'ng'i' jolg'a si'yamay qalg'an buwi'ni' yaki buwi'nlari' wo'tkeriledi: mek-tep, su-wat, su-wi'q, ki-yim, Gu'l-jamal, Gu'lja-mal, Nizamat-din, Nizamtdin, Ni-zamatdin, t.b.

3. Qi'sqarg'an so'zler wo'tkermelenbeydi. Mi'sali': TashPI, ATS, AQSH, BMSH, QMU, NMPI, TashMI.

20-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip, ko'shirip jazi'n'. So'zlerdin' ishinen buwi'ng'a bo'linse de, wo'tkermelewge bolmaytug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

Bilim, Watan, g'a'rezsizlik, paytaxt, wo'ner, ali'm, suw, mektep, baxi't, Aral, sabaqli'q, ma'mleket, gazeta, i'laq, NMPI, BMSH, QMU, ati'z, tereklik.

§4. Bag'da

21-shi'ni'g'i'w. 1-tapsi'rma. Qosi'qti ta'sirli yetip woqi'n' ha'm yadlan'.

Bizin' mektep bag'i'nda

A'yne jazdi'n' wag'i'nda

Bizin' mektep bag'i'nda,
Uwi'ji'g'an miyweler,
La'zzet berer jani'na.

Gu'llerdin' ju'z tu'ri bar,
Miywelerdin' ba'ri bar,
Ba'ri shiyrin, ba'ri pal,
Wo'zin' qa'lep tan'lap al.

Qatar-qatar salmalar,
Yeki boyi' almazar,
Ju'zim, a'njir, anari',
Jesen' miyrin' qanadi'.

A'yne jazdi'n' wag'i'nda,
Mektebimiz bag'i'nda,
Biz wo'sirgen miyweler,
Ra'ha't berer jani'n'a   (**Sag'i'ydulla Abbazov**)
2-tapsi'rma. Qara ha'ripler menen jazi'lg'an so'zlerge ga'p quran'.

22-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'.1-tapsi'rma. So'zlerdi buwing'a bo'lin'
2-tapsi'rma .So'zlerdegi buwi'nlardin' tu'rlerin ani'qlan'.

Yekshembi ku'ni ag'am menen awi'li'mi'zg'a bardi'q. Wol jerde u'lken bag'imi'z
bar. Bag'da ba'rshe miyweler pishen. Mine ,yen' mazali' yerik. Men bir shelek alma
terdim. Bag'man mag'an bir talay shiye berdi, woni' ha'z yetip jedim.

So'z ha'm woni'n' ma'nileri

**So'zlerdin' dara turg'anda zatti'n' ati'n, belgisin , sani'n yamasa is-ha'reketin
bildirip keliwi so'zdin' ma'nisi delinedi.**

So'zler zattin' ati'n bildiredi: At, qala, adam ,nan , kitap t.b

Belgisin bildiredi:u'lken ,biyik, suliw, ashshi', dusshi', mazali' t.b

Sani'n bildiredi: woti'z bes, ber ju'z yeliw, alti'nshi'.

Is-ha'reketti bildiredi: kel, bar, woqi'yman , isleyman t.b

23-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazı'n'. Zattın, ha'rekettin belgisin bildiretug'i'n so'zlerdi ani'qlan' .

1.Biybinaz bi'yi'l birinshi klasqa woqi'wg'a bardi'.2 Palzada, Sa'lima, Rawshan u'shewi bir toparada woqi'ydi'. 3. Ayzada akademiya'lıq liceyde woqi'p ati'r.4.Gu'ljan bu'gin bir jasqa shi'qti'. 5.Nesi'ybeli ha'm A'zizbek birge baqshag'a baradi'. 6.Shaxsa'nem papkasi'nan kitap, da'pter, ha'm ruchkasın aldi'.

24-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazı'n'. Ma'nili ha'm ko'mekshi so'zlerdi tabi'n.

1. Arzayı'm besinshi klastag'i' yen' bilgir ha'm yen' u'lgili woqi'wshi. 2.Qi'rg'awi'l jan aybati' menen kele arqa jag'i' qulag'an seyisxanani'n' ishine wo'zi'n tasladi'. Jorg'alawi menen soradan qi'spaqlani'p islengen mal qorag'a kirip ketti .3.Bularg'a ko'mek beriwshi qi'zlar: Biybinaz, Palzada, Ayzadalar juwi'ri'p keldi. 4. Bali'qti'n' tirishiligi suw menen , baqani'n' ku'ni ko'l menen.

Dara turg'anda ma'ni an'latpaytugi'n, soraw qoya almaytug'i'n ga'p ag'azasi' bola almaytug'i'n so'zlerdi **ko'mekshi so'zler** dep ataymi'z. Misali': deyin, ha'm ushi'n, arqali', birese, bi'raq. Xalqi'm ushi'n xi'zmet yetemen.

25-shi'ni'g'i'w. Berilgen ko'mekshi so'zlerge ga'p quran'.

Bi'raq, ta, da, ushi'n, menen, ha'm, arqali', birese , g'ana, qana, aq, tek.

26- shi'ni'g'i'w. Ma'nili ha'm ko'mekshi so'zlerdi tabi'n'.

1. Malika besinshi klasta woqi'sa da doslari'nan uzın ko'rinedi. 2. Da'wlet Sultandi' ko'p ku'tse de wo'gan heshna'rse demedi.3.A'zi'z su'wret saliwg'a qizig'adi, A'libek bolsa qosi'q aytadi'. 4.Bali'qti'n' tirishiligi suw menen, baqani'n' ku'ni ko'l menen.

27-shi'ni'g'i'w. Teksti woqi'n'. Mazmuni'n ana tilinizde so'ylep berin'.

Dosli'q

Bul so'z adamg'a ne degen jag'i'mli' seziledi. Sebebi biz dosli'q haqqi'nda aytsaq, a'lbette , adamlar ha'm xali'qlar arasi'ndag'i' dosli'qti', tati'wli'qti' tu'sinemiz.

Dosli'q –bul yelimizdin' rawajlani'wi'ni'n', xali'qti'n' abadan turmi'sta jasawi'ni'n' basli' girewi. Sonli'qtan da xali'qlar dosli'g'i' haqqi'nda wolardi'n' bir-biri menen tati'w jasawi' haqqi'nda yele de ko'p jumi'slar islewimiz kerek. Yelimizde ha'r tu'rli milletler wo'z ara dosli'q baylani'sta jasadı'. Dosli'q, tatiwli'q, awi'zбирshilik ku'sheygen sayi'n , yelimizdin' ku'sh-quwati' nig'ayadi' ha'm bekkemlenedi.

Balalar , bir-birin'iz benen tati'w ha'm dos boli'p jasan'!

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenche
Dosli'q	дружба	do'stlik	достық	dosluk
xali'q	народ	xalq	халық	halk

§ 5.Bazarda

28-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Qara ha'ripler menen jazi'lg'an so'zlerdi buwi'ng'a bo'lin'.

Anam menen **bazarg'a** bardi'q. Bazarda ha'r tu'rli pali'z **wo'nimlari**, qaqlang'an ha'm pisen miyweler ko'p.

-**Anardi'n'** kilogrami' neshe sum?

-U'sh min' sum.

-Bizge yeki kilogramm g'oza, bir kilogramm qaq yerik, yarim kilogramm piste wo'lshep bersen'iz. **Ha'mmesi** neshe sum boladi'?

2-tapsirma Su'wretke qarap 5 ga'p du'zin'.

29-shi'ni'g'i'w 1-tapsi'rma Qosi'qti' ta'sirli woqi'n' ha'm yadlan'

Gu'z

A'jayi'p gu'z, ko'rkem gu'z,

Ko'pten ku'ttik sizdi biz,

Senin' menen abadan,

Qu'diretli yelimiz.

Ko'rdik bari'p jaqi'nda,
Bizni' awi'l bag'i'nda,
Uwi'lji'p pisken miyweler,
A'yne gu'zdin' wag'i'nda

Solqi'm-solqi'm ju'zimler,
«Qa'ne meni u'zin'»-der,
Qi'zari'p tur almalar,
Saylap-saylap u'zi'n'ler.

Degen ga'p bar «ha'lekke»,
Zor beredi pa'lekke,
Baqshami'zda qawi'n ko'p,
Qalmaysi'z izlep ha'lekke.

Ashi'li'pti' «aq alti'n»
Ten'i-tayi' joq alti'n,
Ji'ynamaqqa bayli'g'i'n,
Atlani'pti' ma'rt xalqi'm

(Ken'esbay Aymanov)

2-tapsi'rma .Guz ma'wsimi haqqi'nda ayti'p berin'.

so'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenche
Gu'z	осень	kuz	куз	güyz
miywe	плод	meva	мийуе	miwe

Sinonimler

Quri'li'si' ha'r tu'rli, biraq ma'nileri bir-birine jaqi'n so'zlerge **sinonim so'zler** deymiz.
Mi'sali': Paraxatti'n' minezi **awi'r**, wo'zi **salmaqli'** ko'rinedi.

30-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdin' ma'nilerin sali'sti'ri'n'.

1.Woni'n' **azap shegip , qi'ynalip** turg'ani' belgili boldi'. 2.A'ziz **qari'wli'**, A'libek **ku'shli** . 3. Arzayi'm **tez** ha'm **shaqqan** qi'ymi'ldaydi'.4.Bizler **u'lken** jaylardi'n' , **na'ha'n** tereklerdin' jani'nan wo'ttik.

31shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'. Ma'nileri jaqi'n so'zlerdi u'lgi boyi'nsha jazi'n'.
U'lgi: wo'simlik, giya , sho'p.

Shi'rayli', mazali', jumi's, ju'zi, tez, ko'p, giya, da'mli, is, sho'p, suliw, miynet, ji'ldam, mol, wo'simlik, go'zzal, kelbeti.

§6. Mug'allimim - ustazi'm

32-shinigi'w . Qosi'qti ta'sirli woqi'n' ha'm yadlan'.

Mug'allimime

Mug'allimim ustazi'm,
Bilim bergen wo'zin'sen',
Jaynap turg'an **quyashtay**,
Baxti' ku'lgen wo'zin'sen'.

Kishiheyil, a'lpayi'm,
Shi'n **qa'dirdan** wo'zin'sen',
Aspanday ken' kewilli,
Nag'i'z insan **wo'zin'sen'**.

Bilim ha'm de **wo'nerdin'**,
Tasqi'n ku'shi wo'zin'sen',
Menin' go'zzal yelimde,
Dan'q iyesi wo'zin'sen'.

(Joldasbay Dilmuratov)

2-tapsi'rma. Temag'a baylani'sli' ko'p buwi'nli' so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip woqi'n'.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Mug'allim	учитель	o'qituvchi	муғаллим	mugallym
bilim	знание	bilim	білім	bilim

Antonimlar.

Ma'nileri bir-birine qarama-qarsi so'zlerge antonimlar delinedi. Mi'sali' : jaqsi'-jaman, ko'p-az, ashshi- mazali, uzun –kelte. Dushpan ku'ldirip, dos jilatip aytadi.

33-shi'ni'g'i'w. Naqillardi woqi'p, antonimlardi tawin'.

1. Bati'r bir wo'ledi,
Qorqaq min' wo'ledi.
2. Ko'z qorqaq ,
Qol bati'r.
3. Ko'pke juwi'rg'an ,
Azdan quri' qalar.
4. Sag'adag'i suw isher,
Ayaqtag'i uw ished.
5. Awi'ri'w azabi'n saw bilmes,
To'sek tarti'p jatpag'ansha ,
Ash qa'dirin toq bilmes,
Ashli'q zari'n tartpag'ansha.

34-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Antonim so'zlerdin' zatti'n' qanday ma'nilerin an'lati'p turg'anli'g'i'n ayti'p berin'.

1. Belin'di buw, jen'in'di tu'r, dos-dushpanin'di si'nap ju'r. 2. Toyg'a ali's -jaqi'n ag'ayinlerdin' barli'g'i' keldi. 3. Masqarapaz wo'tirik - i'rasli' so'zlerdi ayti'p tamashago'ylerdi ku'ldire aldi'.

35-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Antonim so'zlerdin' asti'n si'zi'p, wolardi'n' qarama-qarsi' ma'nilerin ayti'p berin'.

Aq buwdayi' turi'p suli' sepkennen,

Taza sali' turi'p shigin yekkennen,

Jo'nsiz qi'ri'q ku'n qayg'i'- uwayi'm shekkennen,

Densawli'qta bir ku'n shadli'q jaqsi''raq. (Berdaq).

Qarag'ay yemes so'kit boldi'm,

Qartan' yemes jigit boldi'm,

Tawdan ushqan bu'rkit boldi'm,

Qonar to'bem bolg'an yemes. (Berdaq)

36-shi'ni'g'i'w. Berilgen atli'qlardi'n' antonim si'n'arlari'n tawi'p jazi'n'.

dos -	wo'mir -
qayg'i' -	ku'n -
g'arri' -	bas -
bay -	jer -

37-shi'ni'g'i'w. To'mende berilgen so'zlerdin' antonimlerin tawi'p ga'p qurap jazi'n'.

I'ras-....., dushpan-....., ko'p-....., teren'-....., ma'rt-.....

§7. Paxta - xali'q baylig'i

38shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. So'z dizbeklerinin' asti'n sizip, ana tilin'izge awdarin'.

Gu'z keldi. Atizlarda paxtalar appaq boli'p ashi'li'p tur. Paxta –xali'q bayli'g'i' . Paxtani'n' bir grami'n da zaya yetpewi kerek. Paxtadan kiyim - kenshekler islenedi. Shigitinen may, sabi'n , gu'njara ali'nadi'.

39 -shi'ni'g'i'w. 1-tapsi'rma Qosi'qti'n' mazmuni'n so'ylep berin'.

Men diyqanman

Men diyqanman!

Men diyqanni'n' uli'man,

Ata-tegim gedey diyqan buri'nnan,

Daqi'l yegip A'miwda'rya boyi'na,

Alti'n gu'zde qi'zi'l qi'rman suwi'rg'an.

Men diyqanman!

Ko'p a'diwlep jer meni,

Wo'zinin' ken' qushag'i'nda terbedi,

Jer ha'm Ana juldi'z boli'p joli'mda,

Mendegi ko'p go'zzalli'qti' ko'r dedi.

Men diyqanman!

Jumi's yetip, jumsap jasli'q jigerdi,

Qanday baxi't xi'zmet yetiw bul yelge!

Yerkin miynet, hu'rmet, ziynet, sap hawa,
Meni de ma'rt diyqan yetip jiberdi.

Men diyqanman!

Diyqan mag'an janajan,
Meni izlesen' paxtazardan tabasan',
Menin' diyqan yekenimdi da'lillep,
Ati'zlarda i'rg'ali'p tur g'awasham.

(Toli'bay Qabulov).

2-tapsi'rma.Berilgen sorawlarg 'a juwap berin'.

1. Diyqan ne menen shug'i'llanadi' ?
- 2.Paxta -xali'q baylig'i degende neni tu'sinesiz?
- 3.Paxtadan qanday wo'nimler ali'nadi' ?

Tu'bir ha'm qosimta

So'zdin' tiykarg'i ma'ni bildiretug'in bo'legin tu'bir so'z deymiz. Mi'sali: kitap, qa'lem, taw, qala, ana, apa, ag'a.

Tu'bir so'zge jalg'anip qollanilatug'in so'z bo'leklerin qosimta deymiz.

Tu'bir so'zge bir ha'm bir - neshe qosimtalar jalg'ani'p kele beredi. Mi'sali': u'y, u'yge, u'yden, u'ydi, u'yler.

40shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n' .Qara menen boyalg'an so'zlerdin' tu'birlerin tabi'n'.

1.Jaqsi'liq jerde qalmaydi. **2.Da'slep woyla**, keyin so'yle. **3.Woyschi woylag'an**sha, **ta'wekelshi** isin pitkeredi.**4. Wo'nerli' qol hari'mas, wo'nersiz** qol jarimas.

41shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi tu'bir ha'm qosi'mtag'a aji'rati'p ayti'p berin'.

Ten'izde, japiraqlar, suwshi, bag'man,qaharmanliq, sawi'nshi' ,ja'rdemshi.

42-shi'ni'g'i'w. Tu'bir so'zlerdi ani'qlap tiykarg'i' ma'ni bildiretug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

1.Suw-zer, suwshi'-zenger.**2.Aqi'l jasta yemes, basta.** **3.Aqi'lli' wo'zin, aqi'lsi'z dosti'n ayi'plar.****4.Ilim-aqi'ldi'n' shi'rag'i'.** **5. Ilimsiz bir jasar, ilimli min' jasar.**

43-shi'ni'g'i'w. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdegi qosi'mtalardi' ani'qlan'.

Mektep-bilim woshag'i'.Men **mektepten** keldim. Dosti'm **mektepke** bardi'. Bizler demali's ku'nleri **mektepti** abadanlasti'ri'wg'a ja'rdemlestik. **Mektebimizdin'** bag'i'n jabayi' sho'plerden tazaladi'q.

44-shi'ni'gi'w. To'mendegi tu'bir ha'm do'rendi so'zler ja'rdeminde bir-birden ga'p quran'.

Qosi'q –qosi'qshi', suw-suwshi',su'wret-su'wretshi, sali'-sali'kesh.

U'lgi: Sultanbek bayram keshesinde qosi'q aytti'. Wol keleshekte belgili qosi'qshi' bolmaqshi'.

45-shi'ni'g'i'w. Woqi'n' gu'l so'zinen, wannan keyin bag' so'zinen, wannan keyin si'z so'zinen jasalg'an so'zlerdi ani'qlan'.

Gu'lba'ha'r, si'zi'lma, Gu'lja'ha'n, bag'man, Gu'layi'm, si'zg'i'sh, Bag'dagu'l, bag'sha, gu'lli, si'zi'q.

Test jumisi.

1.Qaraqalpaq tilinde neshe ha'rip bar?

- A) 34
- B) 33
- S) 36
- D)32

2.Qaraqalpaq tilinde sesler aytiliwina qaray neshege bo'linedi?

- A) 3
- B) 4
- S) 2
- D) 5

3,**Juwan dawisli sesler bul-**

- A) a,o,u,i'.
- B) a,o o',u'
- S) a ,o ,u , i'.
- D) a, o

4**Jinishke dawisli sesler:**

- A) a,o o',u'

- B) a,o,u,i'.
- V) a',o',u' i,e.
- G) a, o, e

5. Zatti'n' ati'n bildiretug'in so'zler.

- A) islew, woqi'w,jaziw
- B)suliw, qizil, shirayli
- S) alma, qa'lem, gu'l
- D) jaz, isle ,woqi

6.Qarama-qarsi ma'nili so'zler

- A) antonimlar
- B) sinonimlar.
- S) omonimlar
- D) antonimlar. omonimlar

7. So'zdin' tiykarg'i ma'ni bildiretug'in bo'legine ne deymiz ?

- A) qosimta
- B) tu'bir
- S) buwi'n
- D) tu'bir, qosimta

8.Tazaliq, miynetkesh,ilimpaz so'zlerinin' tu'birlerin tabi'n'?

- A) taza , miynet, ilim
- B) Taza, miy,ilim
- S) Taz, miynet,ilim
- D) liq , kesh,il

§ 8. Shan'araq ag'zalari'ni'n' jumi's ku'ni

44-shi'ni'g'i'w.1-tapsi'rma. Su'wretke qarap tekst du'zin'.

2-tapsi'rma. Ata-anan'i'zdin' ka'sibi haqqinda aytip berin'.

46-shi'ni'g'i'w. Teksti woqi'n'. Wo'zlerin'izdin' shan'arag'iniz haqqinda ayti'p berin'.

Ha'mmemiz azanda yerte woyanami'z. Azang'i' shi'ni'g'i'wlardan son' shay ishemiz. Ag'am kishi ka'rxanasina, apam yemlewxanag'a jumisqa ketedi. A'jag'am universitetke woqi'wg'a ketedi. Men mektepke baraman. A'japam sol mektepte mug'allim boli'p isleydi. Keshquri'n ha'mmemiz dasturqan a'tirapi'nda ji'ynalami'z.

47-shi'ni'g'i'w. 1-tapsi'rma Qosi'qti ko'rkemlep woqi'n'.

Wo'nerli bolg'i'm keledi

«Wo'nerlinin' qoli' alti'n»,
Degen xali'qta naqi'l bar,
Qollansan' soni' turmi'sta,
Sende de balam aqi'l bar.

Dep aytqani' agamni'n',
Saqlandi' ba'rha yadi'mda,
Ha'tteki woni' eske aldi'm,
Atlag'an ha'r bir adi'mda

Waqi't wo'tti birazdan,
Boyi'ma jiger keneldi,
U'yrendim ha'm de mektepte
Ag'am aytqan wo'nerdi.

Wo'lshep kesip taqtaydan,
Tegislep woyaq-buyag'i'n,
Shegeledim puxtalap,
Wornalasti'ri'p tuyag'i'n.

Demek, stul- woti'rdi'm,
Buni'n' da mine pitkeni,
Ag'amni'n' da usi' yeken,
A'welden mennen ku'tkeni.

(Seydabulla Pirjanov)

2-tapsi'rma . Qosiqta qaysi ka'sip haqqida so'z etilgen.

3-tapsi'rma. «Wo'nerlinin' qoli' alti'n» degen naqi'ldin' ma'nisin tu'sindirip berin'.

48-shi'ni'g'i'w . Wo'zlerin'izdin' shan'arag'i'ni'z haqqi'nda qi'sqasha bayan jazi'n'.

Do'rendi so'zler

Ti'ykar ha'm do'rendi so'z boli'p yekige bo'linedi. Tu'bir so'zge so'z jasawshi qosi'mtani'n' jalg'aniwi arqali' do'regen jan'a ma'nili so'z do'rendi so'z dep ataladi. Mi'sali': Xizmet+ker, as+paz, an'+an'shi, woqi'w+woqi'wshi', paxta+paxtakesh.

49-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi woqi'n' .Da'slep tu'bir, son' do'rendi so'zlerdi jazi'n'.

Suw, da'rya, aspaz, woyi'nshi'q, bag'man, su'wretshi, paxtakesh, bi'yday, ilimpaz, woqi'wshi',

50-shi'ni'g'i'w 1-tapsi'rma Tekstti woqi'n'. Tu'bir so'zlerdi tawi'p ko'shirip jazi'n'.

No'kis

Nokis –Qaraqalpaqstannin' paytaxti'. Wol jan'a qala. G'a'rezsizlikten keyi'n No'kis u'lken ha'm suli'w qalag'a aylandi'. No'kis ba'rshemiz ushi'n a'ziz ha'm qa'dirdan qala. No'kiste u'lken muzey, ma'deniyat sarayi', gimnaziya, liceyler ha'm kolledjler bar.

No'kis ku'nnen ku'nge jasarmaqta.Paytaxti'mi'zdi'n' ken' ko'sheleri, suliw bag'lari ha'mmemizge shadliq, quwani'sh bag'i'shlaydi'.

2-tapsi'rma. No'kis qalasinda keyingi jillari' saling'an imaratlar haqqida aytip berin'

51-shi'ni'g'i'w .Berilgen tu'bir so'zlerdi do'rendi so'zlerge aylandirip jazi'n'.

Mi'sali': Bas-basshi,basliq, basqarma.

Bas , jumis, taza, is, qala, jaz, pille,woqi, suw.

52-shi'ni'g'i'w. Tekstti woqi'n'.U'lgige qarap qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdi do'rendi so'zge aylandi'ri'p jazi'n'.

U'lgi :qus,qusshi, quslar, quslarg'a, quslardi.

AQ QUTAN

Quslardi'n' patshasi'nday ati'z ishinde bir na'ha'n aq **qus** a'wdiyip, ha'r ayag'i'n annan –sannan bir atlap yemin-yerkin ju'r . Ko'k qutan menen sari' qutanlardi' ko'p ma'rtebe ko'rgenmen.Bul aq qutan yeken. Men jasap turg'an jerde aq qutandi' birinshi ma'rtebe ushi'rati'wi'm. Bul qusti' u'rkitpen' –dep balalarima ha'm sol jerdegi **an'shi'**larg'a yeskerttim . Sonnan baslap **sali'** ati'zdin' iyesi men bolsam, yekinshi iyesi aq qutan boldi'... Aq qutan ati'zg'a qut bereket ali'p keledi. Sol ji'li' sali'mi'z tirelip, alti'n gu'zde qi'rman tawday boli'p u'yildi.

§9.Kim bolsam yeken?

53-shi'ni'g'i'w. “Kim bolsam yeken” temasinda qi'sqasha bayan jaziw.

Kim bolsam ?

A'rmanlari'm menin' sheksiz,

Qaysi' biri yeter nesip,

Vrach, ustaz, gezsem ten'iz,

Ha'mmesi de maqul ka'sip.

.

Ushqi'sh boli'p din' hawada,

Samolyotta ushsam deymen,

Sapar yetip ali'slarg'a,

Ma'nzillerdi qushsam deymen.

Ustaz bolsam balalar menen,

Baxi't gu'lin tere bilgen,

Si'r shertisip tomlar menen,

Keleshekti ko're bilgen

Diyqanishi'li'q ata ka'rim,
Woylanaman diyqan bolsam,
Bosqa ketpey man'lay terim,
Watani'mnan alg'i's alg'an.

Berilemen woylarg'a ko'p,
Shofyor bolsam qalay bolar?!
Bul ka'sip te yemes g'oy shep,
Ku'ter seni aydi'n jollar.

Shayi'r boli'p shi'qsam yeger,
Qosi'q, da'stan jazar yedim,
Ha'mme tani'p sa'lem berer,
Qatari'mnan wozar yedim?!

Ya ilimpaz bolsam ba yeken,
Woylap tabar jan'ali'qti',
Arman, tilek sheksiz yeken,
Ku'ser ba'rha "danali'qti" .

(V.Mayakovskiy)

Sorawlar;

- 1.Su'wretlerde qanday ka'sip iyelerin ko'rip turi'psi'z?
- 2.Sizin'she qaysi' ka'sip yen' za'ru'r dep woylaysi'z?
- 3.Mektepti pitkerip qanday ka'sip tan'lamaqshi'si'z?

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenche
shayi'r	поэт	shoir	ақын	şahyr
ustaz	наставник	ustoz	устаз	ussat
satiwshi	продавец	sotuvchi	сатушы	satyjy
tergewshi	следователь	tergovchi	тергеуші	derñewçi
aspaz	повар	oshpoz	аспаз	aşpez

zergar	ювелир	zargar	өнермент	zergär
quri'li'sshi'	строитель	quruvchi	қурлысшы	binägär

54-shi'ni'g'i'w. Berilgen ka'siptke baylani'sli' so'zlerdi wo'z ana tilin'izge awdari'n'.
Woqi'ti'wshi', aspaz, shi'paker, tergewshi, zergar, sati'wshi',quri'li'sshi'.

55-shi'ni'g'i'w. To'mendegi sorawlarg'a juwap jazı'n'.

- 1.Siz keleshekte qaysi ka'sip iyesi bolmaqshisiz?
- 2.Ne ushin bul ka'sipti tan'ladin'i'z?
- 3.Ata-anan'izdin' siz tan'lag'an ka'sipke ko'z qarasi' qanday?

Qospa so'z ha'm wonin' tu'rleri

Yeki yamasa birneshe so'zdin' qosi'li'wi' arqali' **qospa so'zler** jasaladi'.Mi'sali': qarabaraq,tu'yetawi'q, atqulaq, bet-qol.

Qospa so'zler jasali'w o'zgesheligine qaray 4 tu'rli boladi.

- 1.**Birikken qospa so'zler:** suwqabaq, tasbaqa, ,baspaso'z
- 2.**Birikpegen qospa so'zler:**sari may, biyday ren'besten bir.
- 3.**Jup so'zlr ;** jeti-segiz,qazan-tabaq,
- 4.**Qisqarg'an so'zler;** QR,NMPI,QMU,

Birikken qospa so'zler.

Ma'nisi ha'm jaziliwi jag'inan birotala birigip ketken so'zlerdi birikken so'zler deymiz. Mi'sali': A'miwda'rya, Ziybagu'l, suwqabaq.

56-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerden birikken so'zlerdi ko'shirip jazı'n'

Atqulaq , bilimli, ayaq kiyim, asqazan, qirq qiz, Alpamis, Sultanbek,Azizbek, temir jol, Gu'lqumar, paxtakash, ayg'abag'ar.

57-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdegi birikken qospa so'zlerdi tawi'p, wo'z aldi'na ko'shirip jazı'n'.

1. Qaraqalpaqstanda Taxtako'pir, Qarao'zek,Xojeli, Qon'irat ha'm tag'i' basqa rayonlar bar.
- 2.Bizin' awil Alti'nko'lde.
- 3.Dawi'tko'lde aq qutan , ko'k qutan ju'da' ko'p.
4. Murat

ko'p jildan beri radiotexnik boli'p isleydi. 5.Tasbaqa basqalardan arqasi'ndag'i' tasi' arqali' saqlanadi'. 6.Qalami'zda jan'a avtopark sali'ndi'.

58-shi'ni'g'i'w. Usi' so'zlerdi qatnasti'ri'p g'ap quran'.

Qi'zketken, Taqi'yatas,Aymurat, A'miwda'rya, atqulaq, jolbari's, palawqabaq.

59-shi'ni'g'i'w. 1-tapsi'rma. Qosi'qti woqi'n' ,birikken so'zlerdi ani'qlan'.

Kirpi

Arqasi'nda tiken,

Heshna'rseden seskenbes,

Awqat izlep shi'g'adi',

Quyash bati'p bolsa kesh.

Ko'rip qali'p dalada,

Tikeninen qori'qti'q biz,

Ustaz aytti', qori'qpan'lar,

Kiriptiken zi'yansi'z. (T.Yeshanov)

2-tapsi'rma .Kiriptikennin' su'wretin sali'n'.

3-tapsi'rma. Sorawlarg'a juwap jazin'.

1Kiriptiken ne menen awqatlanadi'?

2.Kiriptiken haqqi'nda yertek ayti'p berin'.

60-shi'ni'g'i'w. Birikken so'zlerdi ani'qlap ko'shirip jazi'n'.

Qaraqalpaqlar shejiresi.

Qaraqalpaq xalqi'ni'n' tari'yxı', shejiresi da'slep awi'zsha a'psana tu'rinde baslani'p, keyin jazba tari'yxqa aylang'an. Qaraqalpaq xalqi'ni'n' shejiresin worta a'sirlerde qa'lem menen qag'az betine tu'sirgen.....

Qaraqalpaq degen so'z Razaqtin' yekinshi ati'. Wo'zin-wo'zi basqari'p yerkin jasag'an degendi an'latadi'.

Qaraqalpaq so'zi xalqi'mi'zdi'n' ti'ykari'n qurag'an Qon'i'rat,Qi'tay, Qi'pshaq, Keneges ,Mang'it qa'wimlerinin' bir worayg'a ja'mlesip wo'z aldi'nda millet boli'p qa'liplesiwinin' ti'msali' bolg'an dep tu'sindiriledi.

Hu'rmetli balalar ! Xalqi'mi'z tari'yxı'n qa'dirlen'. Shejireni , wo'z ata-babalari'n'i'zdi'n' tari'yxı'n biliw ha'rbirimizdin' perzentlik pari'zi'mi'z.

Tirishilikte nuri'n shashqan ku'n jaqsi'',

Ata joli'n bilip, hadal wo'sken ul jaqsi'',
Ari' bar, uyati' bar, minezi si'ni'q,
Aqili shi'rayi'na say, zi'yali' wo'sken qi'z jaqsi'.

2-tapsi'rma. Sorawlarg'a juwap jazı'n'.

1.Qaraqalpaq so'zi neni an'latadi?

2.Qaraqalpaq xalqi'ni'n' tiykari'n qaysi' qa'wimler qurag'an?

61-shi'ni'g'i'w. Birikken so'zlerdi ani'qlan'.

1. Menin' kempir apam Moynaqtan keldi. 2. Yellikqala ,Topi'raqqala , Qi'zi'lqalalar Qaraqalpaqstanni'n' yeski qalalari'. 3. Azat u'yde tasbaqa bag'i'p ati'r. 4.Biybinazdin' tu'yetawi'g'i' sho'je shi'g'ardi.5. Menshik jerimizge palawqabaq, asqabaq, ha'm ayg'abag'ar yektik.

62-shi'ni'g'i'w. Bag'anenin' yeki ta'repinde berilgen tu'bir so'zlerdi ma'nisine qaray biriktirip qospa so'z jasan'.

Sultan	baqa
at	bew
qol	bek
bel	qulaq
tas	g'ap
as	bag'ar
ayg'a	qabaq

§ 10. Qaraqalpaq tilin u'yrenemi

63-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazı'n'.Wo'z ana tilin'izge awdarin'.

Bizler yekinshi klastan baslap qaraqalpaq tilin u'yrenemiz. Sebebi biz Qaraqalpaqstan Respubli'kasi'nda jasaymi'z. Qaraqalpaq til ma'mleketlik til yesaplanadi'. Ha'zir qaraqalpaq tilinde yerkin so'ylep , qa'tesiz jaza alami'z.

62-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti woqi'p shi'g'i'n', 3 tobi'n yadlap ko'rkemlep ayti'p berin'.

Tuwi'sqanli'q

Tariyxlarg'a gu'wali' so'z,

Ha'rbir da'rtke dawali' so'z.
Kiyeli so'z, dawali' so'z,
Tuwi'sqanli'q-tuwi'sqanli'q!

Ar-nami's, hu'jdani' sherik,
Mali' menen jani' sherik.
Tami'ri'n'da qani' sherik,
Xanalar so'z «Tuwi'sqanli'q».

Bir tandi'rg'a nan japti'rg'an,
Mu'taj zati'n'di' tapti'rg'an.
Biymezgil yesik qaqt'i'rg'an,
Tuwi'sqanli'q, tuwi'sqanli'q.

Wo'zbekti wo'z ag'am yetken,
Ulli' baxi't inam yetken.
Bir qazanda as demletken,
Bawi'r basqan tuwi'sqanli'q.

Suwi'mdi' sag'alar yetken,
Yelimdi aralar yetken.
Tu'rkmenge namalar yetken,
Qardashi' ko'p tuwi'sqanli'q.

Qazaqlarg'a toy soyg'i'zg'an,
Qi'rg'i'zlarg'a qoy soyg'i'zg'an.
U'y tiktirip, bas qoyg'izg'an,
Tuwi'sqanli'q, tuwi'sqanli'q.

Asi'lg'anda jaw jag'adan,
Shaqi'rg'anda ana-Watan.
Tuwi'lg'anday bir anadan,
Jawg'a shapqan tuwi'sqanli'q.

(Ibrayim Yusupov)

2-tapsi'rma. Sorawlarg'a juwap jazi'n'.

1. Tuwi'sqanliq so'zi neni an'latadi?

2. Qaraqalpaq, wo'zbek, qazaq, tu'rkmen tuwi'sqan xali'qlar yekenin tu'sindirip berin'?

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
tuwi'sqanliq	родственность	qarindoshlik	бауырмандық	garyndaşlyk
watan	родина	vatan	отан	watan

63-shi'ni'g'i'w. 1. Jan'i'ltpashlardi' dawislap woqi'n'.

Aq sho'je, sari sho'je, qizil sho'je,

Anaw shetki bizin' sho'je,

Qaysi'si' sizin' sho'je,

Qaysi'si' bizin' sho'je...

Birikpegen qospa so'zler.

Birikpegen qospa so'zler bo'lek-bo'lek jazi'lg'ani' menen bir ma'ni bildiredi. Wolar zatti'n' ati'n, si'ni'n, ha'reketin, sani'n, sonday-aq mekeme, jer suw, gazeta-jurnallardi'n' atlari'n bildirip keledi. Mi'sali': Kegeyli rayoni, balalar baqshasi, jigirma bes.

64-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Birikpegen qospa so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

1. No'kiste temir jol stanciyasi bar. 2. Jaqi'nda xali'q- arali'q konferenciya boli'p wo'tti. 3. Barli'q balalar jaslar sarayi'na ji'ynali'p, Jan'a ji'l bayrami'na tayarli'q ko'rdi. 4. No'kiste won bir qabatli miymanxana, jети qabatli' pochta bar.

65-shi'ni'g'i'w. Woqi'n', mazmuni'n so'ylep berin'. Birikpegen qospa so'zlerdi tawi'p, jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

Bag'man menen balalar

Sayi't ag'a ko'p ji'ldan beri bag'manshi'li'q yetedi. Woni'n' bag'i'na barsan' shi'qqi'n' kelmeydi. Ha'r ji'lg'i' xojali'qqa bergin tabi'si'n ayti'p ada yete almaysan'. Woni'n' miyweleri sonday zu'ra'a'tli, u'lken ha'm mazali' boladi'. Balalar Sayi't ag'anin' bag'i'na baradi'. Sayi't ag'a balalardi' ku'tip ali'p, bag'dag'i' wo'sip turg'an ha'r tu'rli miywe ag'ashlari' menen tani'sti'ri'p, bi'lay dedi:

-Mi'nalar : alma, a'njir, ju'zim, qa'reli, yerik, shabdal miywe ag'ashlari -dedi.

-Mi'nalar : 'aq terek, qara tal, gu'jim, aq tal-jemissiz ag'ashlar- dedi.

Bir bala :

-Mi'nalar ne , ata?- dep bag'dag'i wo'sip turg'an gu'llerdi ko'rsetti.

Sayi't ag'a:

Bular- gu'ller , balalari;m. Mi'naw , qi'p-qi'zi'l boli'p turg'an qi'zi'l gu'l , mi'naw sari' gu'l, pa'shek gu'l, nazbay gu'l, paxta gu'l,-dedi. Bulardi'n' barli'g'i' tuqi'mnan wo'sedi. Tuqi'mi' gu'zde pisedi.

-Balalar , sizler keleshektin' bag'manlari'si'z. Bag' yegin'. Gu'l wo'sirin' . Di'yqanshi'li'q yeti'wdi u'yrenin' ! Mektepte , u'ylerin'e gu'l ko'gertin' . Bulardi'n' den sawli'qqa paydasi' bar,-dedi Sayi't ag'a .

Balalar gu'zde kelip, gu'llerdin' tuqi'mi'n ji'ynasti', keyingi ji'li' yegiletug'i'n miywe na'llerin ko'teristi. Gu'ldi na'lsheni qalay yetip yegiwdi bag'mannan u'yrendi. Ba'ha'r shi'g'i'wi' menen balalar mektepke miywe ag'ashlari'n ha'm gu'ller yekti. Sayi't ag'a kelip balalarg'a :

-Raxmet , balalari'm!'Bag' penen gu'l yegiwdi yendi wo'zlerin' dawam yettire berin'ler,-dedi.

Sorawlarg'a juwap jazin'.

- 1.Sayi't ag'anin' bag'i'nda neleler wo'sip tur?
- 2.Ne ushi'n bag'dag'i miyweler mazali'?
- 3.Sizler qaysi' miywelerdi jaqsi' ko'resiz?
4. U'yin'izdin' aldi'nda qanday miyweler wo'sip tur?

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Bag'man	садовник	bog'bon	бағшы	bagban
na'l	саженец	nixol	нәл	nahal
la'zzet	удовольствие	lazzat	ләззет	lezzet
ju'zim	виноград	uzim	жузим	üzüm
a'njir	инжир	anjir	әнжір	injir
a'nar	гранат	anor	әнәр	nar

§11.Sport , sport ,sport

66-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'.Atli'q so'zlerdi tawi'p sorawlarin' qoyi'n'.

Sport penen barqulla shug'ullaniw kerek.Wol denemizdi shiniqti'radi.
Men ko'rkem gimnastika menen shug'ullanaman. Dostim voleybol woynaydi'.
Inim biyiklikke sekiredi. Sultan uzi'nlli'qqa sekiredi. Klaslari'm futbolg'a qi'zi'g'adi.

67-shi'ni'g'i'w. «Men qi'zi'qqan sport tu'ri» temasi'na qi'shqasha tekst du'zin'.

68-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti ta'sirli yetip woqi'n' ha'm yadlan'.

Qaraqalpaq yelinde

Som polattan bilegi,
Yelim dep jang'an ju'regi,
Sporti'mi'zdi'n' tiregi,
Qaraqalpaq yelinde.

Wo'zbekstan bayrag'i'
Ko'teriler joqari',
Tay bokstin' sa'rdari',
Qaraqalpaq yelinde.

Bes ret jen'ip ja'ha'nnin'
Chempioni' atandi'n',
Bahadi'r uli' Watanni'n'
Qaraqalpaq yelinde

Ja'ha'nde joq ten'i-tayi',
Jen'impaz bolg'an udayi',
Yerkin yeldin' Yerkinbayi'
Qaraqalpaq yelinde.

(A'bilqasi'm Wo'tepbergenov)

Sorawlar;

- 1.Qosi'q kim haqqi'nda?
- 2.Sportshi' haqqi'nda nelerdi bilesiz?
- 3.Yelimizdi du'nyag'a tani'ltqan sportshi'lar haqqinda ayti'p berin'?

Atli'q

Zatti'n' ati'n bildiretug'in so'zlerdi atli'q deymiz. Atli'q so'zlerge kim? yamasa ne? degen sorawlar qoyiladi.

Adam ma'nisin bildiretug'i'n atli'qlarg'a kim? degen soraw, al adamnan basqa zatlarg'a ne? degen soraw qoyi'ladi. Mi'sali' : Da'wletyar, Hu'r liman, qoyan , iyt, qa'lem.

70-shi'ni'g'i'w. Woqi'n' sorawlardi'n' worni'na kerikli so'zlerdin' tiyislinis qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

1.Nawqas adamdi' (kim?) yemleydi. 2. (kim?) u'keleri menen parkte qidirip ju'rdi. 3. (ne?) aqildin' shirag'i. 4.(kim?) sabaqti qi'zi'qli' yeti'p wo'tedi. 5.Adamg'a jag'imli (ne?) yesip tur.

Kerikli so'zler: samal, mug'allim, Aygu'l, bilim, shipaker.

71-shi'ni'g'i'w. To'mende berilgen atli'q so'zlerge ga'p quran'.

Arzayim , qala, perzent, woqi'w, ilim, telefon.

72-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti woqi'n'. Ishinen atli'q so'zlerdi tawi'p , sorawlari'n qoyi'n'.

Qi's

Hawa rayi' wo'zgerip,

U'y aldi'na qarasam,

Baslandi' qi's ku'nleri,

Aq tawlarday u'yilgen,

Suwi'q samal, i'zg'i'ri'q,
Ayaz boldi' tu'nleri.

Sho'pler menen terekler,
Aq kiyimnen kiyingen.

(T.Yeshanov)

Konkret ha'm abstrakt atli'qlar

Konkret atli'qlar- ob'yektiv dun'yadag'i' konkret zatlardi'n', tiri ja'nliklerdin', sonday-aq sanawg'a bolatug'm ha'r qıylı qubılıslardın' atı'n bildiretug'i'n atli'qlar. Mı'salı': da'rya – da'ryalar, jarıs-jarıslar, ko'rgizbe, woyın.

-ma,-aq,-k,-i'q,-g'i',-g'i'sh,-in,-maq qosimtalari feyil so'zlerge jalg'anip , konkret atli'q lardi jasaydi. Mi'sali' : qatlama, jawin, siziq.

Abstrakt atli'qlar- ha'r qıylı abstrakt tu'siniklerdin' (sapa, qa'siyet, ha'reket, hal-jag'day) atamaların bildiretug'm atli'qlar. Mısalı` go'zzallıq, shıdamlılıq. Tuwra ma'nide kelgende ko'plik sanda qollanıladı, sanaq sanlıqlar menen dizbeklespeydi.

-liq,-shi'li'q,-i'sh,-i's , -im qosimtalari atli'q, kelbetlik, feyil so'zlerge jalg'anip , abstrakt m a'nili atli'qlardi jasaydi. Mi'sali': molshi'li'q, bilim, aytis.

73-shi'ni'g'i'w. Berilgen ga'plerdi ko'shirip jazi'n'. Abstrakt atli'qlardi tawi'p asti'n si'zi'n'.

1. Densawli'q - teren' bayli'q. 2. Birlik bar jerde tirilik bar. 3. Jaqsi'li'qti' u'mit yet, ku'ler ju'zli adamnan. 4. Haqi'yqatli'q – hadal ju'rektin' joldasi'. 5. Duri'sli'qqa zawal joq. 6. Haq haqli'g'i'na baradi'.

74-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'. Do'rendi atli'qlardi' tawi'p, wolardin' qaysi'si' konkret , qaysi'si' abstrakt atli'q yekenligin ayti'n.

1. Ha'rbir jumi'sshi'ni'n' tapsi'ri'lg'an jumi'sqa juwapkershiligi artti'r'ladi'. 2. Ayi'ri'm jumi'sshi'lar ta'repinen jiberilgen kemshilikler da'rha'l du'zetilip bari'ladi'. 3. Bulardi'n' ha'mmesi paxtani'n' zura'a'tliligin artti'ri'w, az g'a'rejet jumsap, ko'p wo'nim aliw yesabi'nan boli'p woti'r. 4. Ha'rbir gektar jerge yegi'lg'en yeginnin' zu'ra'a'tliligin artti'ri'w xojali'qtin' ha'rbir xi'zmetkerlerinin' di'qqat worayında turi'pti'. 5. Bul su'rilgen jerlerdi yegiske tayarlawda ilim ha'm texnikani'n' jetiskenliklerinen ken'nen paydalani'ladi'.

§12. Yertekler yeline sayaxat

75-shi'ni'g'i'w. Yertekti woqip mazmunin so'ylep berin'.

(su'wret)

Tu'lki ,tasbaqa ha'm taskene

Bayag'i'da bir tu'lki hiylekerlik yetip, taskene menen tasbaqani' shaqi'ri'p ali'p wolarg'a:

– U'shewimiz sherik boli'p, diyqanshi'li'q yeteyik. Sizler mag'an tek ja'rdemshi bolsan'i'z bolg'ani', al qalg'an jag'i'ni'n' ba'rin wo'zim isleymen, – deпти. Wolar da kelisim beripti.

So'ytip u'shewi bir ku'nge wa'delesip, bir da'ryani'n' quyar jerine bari'p, bir tanap jerdi wo'lshep ali'p, to'rt mu'yeshine qazi'q qag'i'p belgileпти. Wonnan son' tu'lki suwman'lap:

– Men mi'na awi'ldan gu'nde, ag'ash, moyi'nti'ri'q ha'm pazna sorap a'keleyin, sizler azi'-kem ku'te turi'n'lar, – deydi de wo'zi ketip qali'пти'. Tu'lki sol ketkennen qayti'p kelmeпти.

Tu'lki kelmegennen son', tasbaqa menen taskene woylasi'p:

–Yendi bul jerdi taslap ketsek bolmas, ne de bolsa, ta'wekel, tari'ni' yege bereyik, – dep yekewi sherik boli'p tari' yegipti. Al tu'lki bolsa, bular ne qi'lar yeken dep si'rttan ha'rwaq bir xabar ali'p ju're beripti.

Gu'z boli'пти'. Tari' pisipti. Tasbaqa menen taskene pisken tari'ni' wori'p qi'rmandi' qi'zi'llap, buyi'rsa bu'gin keshte qi'rman su'zemiz dep niyet yetip woti'rsa, bayag'i' tu'lki qabi'n iynine sali'p jalaqlap:

– Qi'rman tassi'n, joralar, qa'ne, kelin' qi'rmandi' su'zeyik! – dep tayi'n boli'пти'. Sol waqi'tta tasbaqa menen taskene bug'an hayran boli'p:

– Senin' qi'rman menen ne jumi'si'n' bar? – deпти. Tu'lki daw shi'g'ari'пти', daw ko'pke sozi'li'пти'.

– Men de usi' qi'rmang'a sherikpen!- deпти tu'lki. Bug'an tasbaqa ashi'wlani'p:

– Tu'lki jora, buni'n' qalay? Yegisinde joqsan', worag'i'nda joqsan', seniki jo'nsizlik!- deпти.

Sonda tu'lki qag'i'lg'an qazi'qti' ko'rsetip:

– Men wo'zim bas boli'p, mi'na jerdi wo'lshep, qazi'q qag'i'p, belgiledim. Duri's pa? Ayti'n', qa'ne mi'na qazi'qti' kim qaqt'i'?'- dep tasbaqa menen taskeneni so'zden utajaq boli'пти'. Sonda taskene aqi'lli'li'q yetip:

– Wolay bolsa, qa'ne u'shewimiz juwi'ri'sami'z. Kim buri'n wozi'p kelse, qi'rmandi' sol alsin,-dep usi'ni's yetipti. Tu'lki bul usi'ni'sqa ku'ta' quwani'пти'.

– Men tu'lkiden wozi'p kelemen, al sen de ilaji'n tabarsan', - deпти taskene tasbaqag'a. Tasbaqa da bul so'zge tu'sinip:

– Jaqsi'!- dep kelisim beripti. Ushewi bir dalan'li'qqa shi'g'i'p juwi'ri'satug'i'n jerge bari'пти'. Tu'lki wortada, tasbaqa won' jaqta, taskene shep jaqta tu'ri'пти'. Tu'lki juwi'rar wag'i'nda won' jag'na bir qarap, shep jag'na bir qarap, quyri'gi'n tawlap jiberipti. Sol waqi'tta taskene shaqqanli'q yetip tu'lkinin' quyri'g'i'na jabi'si'p ali'пти'. Tu'lki ha'mmeden buri'n kelgenine maqtani'p, quyri'g'i'n qi'rman betke qaray tawlay bergeninde, taskene art betinde turi'p:

– Tu’lki jora, arman tur, tap sen buri’n wozi’p kelgendey, ko’zin’ hesh na’rseni ko’rmeydi g’oy. Yamasa kishkenenin’ jazi’g’i’ bar ma? – dep shawqi’ m sali’pti’. Tu’lki arti’na qarasa, taskenenin’ qi’rmani’n’ u’stinde mardi’yi’p woti’rg’ani’n ko’ripti. Tu’lki hayran qali’p:

– Sen qashan kelip qaldi’n’?-deydi.

– Menin’ kelgenim qashshan. Demimdi ali’p woti’rg’ani’ma da biraz waqi’t boldi’. Sendey quyri’qti’ tawlap ju’reyinbe?-deydi.

Tu’lki taskenenin’ qalay buri’n kelgenine hayran boli’p, pa’nt jep, ne qilari’n bilmey tursa, moyni’ sala qulash boli’p, tarban’lap kiyati’rg’an tasbaqani’ ko’redi. Pa’nt jep turg’an tu’lki tasbaqadan:

– Sen nege keshiktin’? – dep soraydi’. Sonda tasbaqa tu’lkige:

– Hey, tu’lki jora, sorama, bir-birewge dos bolg’an son’, dosti’n’di’ wo’limge qi’y maydi’ yekensen’. Senin’ ushi’n wo’tirik ayti’p, uw jalap wo’ldim azarda bir ba’leden quti’li’p kiyati’rman. Dosti’m ju’rimin’ bar yeken.

– Wol qanday ba’le?- dep soraydi’ tu’lki. - Aytshi’, dosti’m? Tasbaqa tu’lkige:

– Asti’nda atlari’, qoli’nda bu’rkitleri, izinde tazilari bar bes – alti’ an’shi’ senin’ izin’di ko’rip quwip kiyati’rg’an yeken. Wolar meni ko’rip toqtadi’ da:

– Tu’lkini ko’rdi’n’be?- dep soradi’. Wo’lmey ko’rdim dep aytaman ba? Men an’shi’lardi’ go’ne bir izge sali’p aldap jiberdim. Biraq tazi’lari’ sonday izshil yeken. Sira’ seni tappay, ti’ni’shlanbas dep qorqaman. Paydali’si’ sol:

– Sen bul jerde ko’p turma, tezirek basi’n’ni’n’ g’ami’n je, dosti’m! Aqi’li’mdi’ alsan’, bul jerden ha’zir ket! – dep wo’zinin’ an’shildardi’ «ko’rgen jag’i’n» ko’rsetedi.

Sol waqi’tta tu’lkige «ti’shqan tesigi mi’n’ ten’ge» boli’p kirerge tesik tappay, qayda keterin bilmey albi’rap, taskeneden aqi’l soraydi’. Tu’lkinin’ tez ketiwin ku’tip turg’an taskene:

– «Bi’lay qaray ket» – dep an’shi’lar ko’p ju’retug’i’n jaqqa qoli’n silteydi. Tu’lki qori’qqani’nan hawli’g’i’p, qabi’na da qaramay tura qashadi’. Sonda tasbaqa qashi’p barati’rg’an tu’lkinin’ izinen:

– Tu’lki jora, qabi’n’a azg’ana kewsen sali’p bereyin, ali’p ket! – dep baqi’radi’. «Qap dep ju’rip, qa’pelimde sap boli’p qalarman. Qabi’ da quri’si’n, tari’si’ da quri’si’n», – dep tu’lki arti’na da qayi’ri’lmapti’. Sol ketisinen zi’m-g’ayi’p boli’p ketipti.

Soytip tari’ qi’rmandi’ miynet yetip man’layi’n terletken tasbaqa menen taskene ten’dey yetip, bo’lisip ali’pti’.

Tapsirmalar;

1.Yertekti woqi’p shi’g’i’p tu’lki , tasbaqa, taskenenin’ qalay sherik bolg’ani’n tu’sindirin’.

2. Wo'ngen zu'ra'a'ttin' kimgе tiyisli yekenin, wo'z so'zlerin'iz benen ayti'p berin'.
3. Tasbaqanin' tu'lkini qorqi'tqan so'zlerin woqi'p ma'nisin tu'sindirin'.
4. Tasbaqa, tu'lki, taskene nenin' u'stinde tarti'sti'?
5. Tasbaqa menen taskene qi'rmandi qalay bo'lisip aldi'?

Yeste saqlan':

gu'nde- jer su'riw qurali'

moyi'nti'ri'q- gu'ndeni tutastiriwshi qural

pazna –gu'ndeni jerge sin'iretug'in, temirden islengen qural

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Yertek	сказка	ertak	ертегі	erteki
tu'lki	лиса	tu'lki	түлкі	tilki
sherik	соучастник	sherik	жолдас	şarik
qirman	урожай	qirmon	қырман	harman

76-shinigiw. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'. Seplik jalg'awlari menen wo'zgergen atli'q so'zlerdi ani'qlan'.

A'japam menen kitap du'kani'na bardi'q . Wol jerden “Qaraqalpaq xali'q yertekleri ” degen kitap sati'p aldi'q. Kitap sonday qi'zi'qli' yeken . Tap si'yqi'rli' a'lemge tu'sip qalg'anday boldim. Bos waqti'mda kitabi'mnan ko'z u'ze almadi'm. Song'i betin woqi'p bolga'nsha asi'qti'm. Balalar ,sizler de ko'birek yertek kitaplar woqi'n'. Sebebi yertekler jaqsi'li'qqa jeteleydi.

77-shi'ni'g'i'w. Atli'q so'zlerdi tawi'p , asti'n si'zi'n'.

Qaraqalpaq hayal-qi'zlari'ni'n' ayri'qsha kiyimlerinin' bir tu'ri – sa'wkele.

Sa'wkele – nag'i's penen kestelep tigilgen, ha'r tu'rli alti'n-gu'mis penen bezelgen hayal-qi'zlardin' bas kiyimi. Bul bati'r qi'zlar kiyimi retinde “Qi'rq-qi'z”, “Alpami's usag'an xali'q da'stanlari'nda gezlesedi. (Qaraqalpaqlar tariyxinan)

Atli'qtin' sepleniwi.

Atli'q so'zlerdin' seplik jalg'awlari boyinsha wo'zgeriwin atli'qtin' sepleniwi deymiz.

Atli'qtin' sepleniw u'lgisi

Seplikler	Sorawlari	Atli'qlar	Seplik qosi'mtalari'
1.Ataw	kim?	bala	-
	ne?	kitap	-
		mektep	
2. Iyelik	kimnin' ?	bala	-nin'
	nenin?	kitap	-tin'
		mektep	
3.Bari's	kimge? nege?	bala	-g'a
	qayaqqa?	kitap	-qa
		mektep	-ke
4.Tabi's	kimdi ? neni?	bala	-ni
		kitap	-ti
		mektep	
5.Shig'i's	kimnen ?	bala	-dan
	neden ?	kitap	-tan
	qaydan ?	mektep	-ten
6.Wori'n	kimde ? nede ?	bala	-da
	qayerde ?	kitap	-ta
		mektep	-te

78-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Tog'ay so'zinin' qalay wo'zgergenine itibar berin'.

1. Tog'ay -xali'q bayli'g'i'. 2. Bizler qali'n' tog'aydi'n' ishin araladi'q. 3. Adamlar dem alis ku'nleri tog'ayg'a bari'p dem aladi'. 4. Tog'aydi tamashalaw adamg'a la'zzet bag'ish yetedi. 5. Tog'ayda tu'rli ag'ashlar wo'sedi. 6. Keshe jaqi'n tog'aydan u'yimizge qaytti'q.

79-shi'ni'g'i'w. Berilgen naqillardi ,woqi'p ma'nisin tu'sindirip wo'tin'.

1. Yesabin tapqan yeki asar. 2. Ko'pke juwi'rg'an , azdan quri' qalar. 3. Miynet tu'bi ra'ha't, qirman tu'bi bereket. 4. Miynetsiz ra'ha't joq. 5. Tazali'q - den sawli'qti'n' girewi.

Ataw sepligi.

Ataw sepliginin' sorawlari : kim? ne? kimler? neler? . Bul sepliktin' arnawli' jalg'awi' bolmaydi. Mi'sali': kitap, kitaplar, adam, adamlar.

80-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n' . Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdin' tiyisli sorawlari'n qoyi'n'.

1.**Gawhar** sabaqqa jaqsi' tayarlandi'. 2. **Mug'allim** klastag'i' woqi'wshi'lardi'n' qatnasi'n barladi'.3.**Kitap** adamnin' yen' jaqi'n dosti'si'. 4. **Biybinaz** tawi'qlari'na da'n saldi'.

81-shi'ni'g'i'w. Ataw sepligindegi so'zlerdi tabi'n', sorawlari'n qoyi'p ko'shirin'.

Miyнет penen yer ko'gerer,

Jawi'n menen jer ko'gerer.

Woqi'w - woy azi'g'i',

Bilim-yer azi'g'i'.

Aqil ko'pke jetkerer ,

Wo'ner ko'kke jetkerer.

Atalar so'zi- aqi'ldi'n' ko'zi.

82-shi'ni'g'i'w. Tekstti woqip mazmunin so'ylep berin'.

Su'wretke diqqat penen qaran' ha'm jol ha'reketi belgisin este saqlap qalin'.

Qa'dirli balalar !

Joldan qatnaw bo'limin tek arnavli' belgilengen jerlerden g'ana kesip wo'tin'.

Jollardi piyadalar ushi'n belgilengen svetofordin' jasi'l shi'rag'i' jang'ani'nda g'ana wo'tin'.

Jaqi'nlasip kiyati'rg'an avtotransportlardi'n' aldi'nan juwi'rip wo'tpen'.

Belgiler qoyi'lg'an jerlerde, joldi'n' shetinen transport ha'reketine qarama-qarsi bag'i'tta ju'rin'.

Joldi'n' qatnaw bo'limine u'ylardi'n', toqtap turg'an transportlardi'n', tereklerdin' arasinan juwirip shi'qpan'.

Jollarda heshqashan woynaman'.

Jol ha'reketi qag'i'ydalari'n puxta u'yrenin' ha'm wolarg'a qatan' tu'rde boysi'ni'n'.

Barqulla u'lgili piyada boli'wg'a umti'li'n'.

(Wo'zbekstan Respublikasi IIM Jol ha'reketi
qa'wipsizliginin' Bas basqarmasi')

§13 Qi'sqi oyinlar.

83-shi'ni'g'i'w.Qosi'qti woqi'p mazmunin atti'p berin'.

Sirg'anaqta

Ko'l muz boli'p qati'pti',
Betindey tegis aynani'n',
Awzi'n ashi'p sandi'qti'n',
Ayaqqa konki bayladi'm.

Bolsa da kiyim u'stimde,
Turdi' sira' ter shi'qpay,
Ko'kshe muzdi'n' u'stinde,
Aynalaman urshi'qtay.

Si'rg'anag'an paydama,
Yemespen hesh talg'anday,
Si'rg'anasam qaytama,
Bolaman dem alg'anday. (Xalmurat Saparov)

2- tapsirma Sorawlarg'a awi'zeki juwap berin'.

- 1.Qi'sta qanday woyi'nlardi' woynag'andi' jaqsi' ko'resiz?
- 2.Su'wretke qarap «Qisqi woyi'nlar » temasi'na tekst du'zin'.
- 3.Shanada ushqandi' jaqsi' ko'resiz be?

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
---------------	--------	------------	----------	-------------

Sirg'anaq	каток	sirpanchiq	сырғанақ	typaңçak
shana	сани	chana	шана	şana
muz	лед	muz	муз	buz

84-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdin' asti'n si'zi'n'. Wolarg'a tiyisli sorawleri'n qoyi'n'.

Qali'n' qar jawdi'. Barli'q balalar maydang'a ji'ynaldi'q. U'lken balalar qar i'laqti'ri'spaq woyi'ni'n woynadi'. **Shyryn** menen **Ulbiybi** shana aydadi'. **Sultanbek** qarindasi menen muzda si'rg'anadi'. Keyin barli'g'i' qar baba soqti.

Iyelik sepligi.

Iyelik sepliginin' sorawleri :kimnin'? nenin'? kimlerdin'? nelerdin'?. Woni'n' jalg'awleri' :-di'n'.-din',-ti'n',-tin',-ni'n', -nin'.

85-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' juwabi'n tawi'p ko'shirip jazi'n'. Iyelik sepliklerinin' asti'n si'zi'n'.

Tirishiliktin' nag'i'z ko'zi,
Ha'mmedende ku'shli wo'zi.
Da'rya,ten'iz,okean bol,
Tolg'an wog'an jerdin' ju'zi.

(Z.Ishmanova)

86-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerge –di'n' ,-din', -ti'n', -tin', -ni'n' ,nin' jalg'awlarin' jalg'an'.

Sho'l..., sharwalar..., jumis..., mektep..., bala....

87-shi'ni'g'i'w. Iyelik jalg'awlarin' ani'qlap asti'n si'zi'n'.

Woqi'wshi'ni'n' mudami', Kishkene a'piwayi',
Papkasi'nda ju'redi, A'sbapti'n' biri,
Qanday baha alg'ani'n', Du'nyani'n' to'rt jag'in,

Ko'rsen' ayti'p beredi.

(ku'ndelik)

Ko'rseter tili.

(kompas)

88-shi'ni'g'i'w. Iyelik sepliginin' sorawlari'n qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

1. Men wo'zimmen u'lkenlerdin' so'zlerine qulaq salaman. 2. Klass basshi'mi'z tapsi'rmalari'n ba'rshemiz wori'nladi'q. 3. Klass saati'nda mug'allimnin' usi'ni'si'n maqulapti'q. 4. Mektebimizdin' aldi'na gu'ller yektik. 5. Awi'li'mi'zdi'n' wortasi'na zamanag'oy licey sali'ndi.

89-shi'ni'g'i'w. Berilgen ko'p noqatti'n' wormi'na -di'n' .-din', -ti'n', -tin', -ni'n', -nin' qosimtalarin qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

1. No'kis- Qaraqalpaqstan... worayi'. 2. Tazali'q - densawli'q... girewi. 3. Suw- paxta... jani'. 4. G'awashani' sapali' ta'rbiyalaw- mol zu'ra'a't... girewi. 5. Sultanbek mektep... yen' belgili woqi'wshi'si' .

§14. Kel, jan'a ji'l!

90-shi'ni'g'i'w. 1- tapsi'rma .Su'wretke qarap jan'a jil haqqi'nda ayti'p berin'.

2-tapsi'rma. Ga'plerdi ko'shirin', bari's sepligindegi so'zlerdi ani'qlan'.

Jan'a jil kirip keldi. Woqi'wshilar dem alisqa shi'qti'. Ag'am menen qala worayina qurilg'an Prezident arshasina bardiq. Jap -jasi'l arsha suliw yetip bezetilgen yeken. Wol a'sirese tu'nde ren'li shiraqlar asti'nda wo'zgeshe ko'rinedi yeken. Yolka a'tirapinda Ayaz ata menen Qar qi'zdi' da ko'rdik.

91-shi'ni'g'i'w Qosi'qti woqi'p mazmunin atip berin' ha'm yadlap ali'n'.

Ayaz baba kiyati'r

Anan' qaran', balalar,
Qanday go'zzal dalalar!
Jayhun boyin jag'alap,
Ayaz baba kiyatir.

Aq qi'raw bar toni'nda ,
Qi'zgi'n' yosh bar jani'nda ,
Bilmes ha'rip –sharshawdi,
Hasasi' bar qoli'nda,
Ayaz baba kiyati'r.

Qarday appaq saqali',
U'stinde aq shapani',
Arqalag'an iyninde,
Sawg'asi bar bahali',
Ayaz baba kiyati'r.

(Toli'bay Qabulov)

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Jan'a jil	НОВЫЙ ГОД	yangi yil	жаңа жыл	täze ýyl

ayaz baba	дедмороз	qarbabo	қарбаба	ayaz baba
sawg'a	подарк	sovg'a	cayfa	sowgat

Bari's sepligi.

Bari's sepliginin' sorawlari': kimg'e? nege? qayda? kimlerge? nelerde?. woni'n' jalg'awlari: -g'a,-ge,-qa,-ke,-na,-ne,-a,-e.

92-shi'ni'g'i'w. Teksti dawi'slap woqi'n'. So'zlerdegi buwi'nlardi'n' tu'rlerin ani'qlan'.

Duri's so'ylew haqqi'nda

Ga'p-so'zlerdin' jamani' – bul jalg'an so'ylew. Wo'tirikti ha'zil menen de, raslap ta ayti'wg'a bolmaydi'. A'ke wo'z balalari'na bir na'rseni wa'de yetip, keyin woni' wori'nlamay qalmasi'n! Rasgo'ylik qayi'rli' iske baslaydi', al qayi'rli' is beyishke aparadi'. Wo'tirikshilik jawi'zli'qqa baslaydi', jawi'zli'q bolsa, dozaqqa aparadi'. Rasgo'y adamg'a jaqsi' baha berdi. Rasgo'ylik adam shi'n so'zi menen bari'p-bari'p Qudaytaalani'n' aldi'na «so'zine sadi'q» dep jazi'p qoyi'ladi'. Wo'tirikshige de bari'p-bari'p woni'n' aldi'na «ga'zzap» dep jazi'p qoyi'ladi'.

Wo'sekshilik te jaman illet, nege desen'iz, sol sebepli adamlardi'n' ara qatnasi'gi' buzi'ladi'. (*Ha'disten*)

93-shi'ni'g'i'w . 1-tapsi'rma. Ko'shirip jazi'n'.

2-tapsi'rma . Bari's sepligindegi so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

1.Aygu'l mektepke ketti. 2. Azizbek xalqi'na belgili sportsshi' bolmaqshi'. 3.Bizler bu'gin muzeyge bardi'q. 4.Ba'ha'rdin' baslani'wi'nan di'yqanlar ati'zg'a shig'a baslaydi'.

94-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Bari's sepligindegi so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

ATAMNI'N' AYTQANI'

Atamni'n' aytqan so'zi bar ,
 - Qaysi' u'yge kirsen' de,
 Qanday jerde ju'rsen' de,
 Ha'r ku'n sayi'n ko'rsen' de,
 Jasi' u'lkenge sa'lem ber.

Sonda sag'an wolar da,
- Baxi'tli' bol, balam , der,
Qay balasan', shi'rag'i'm,
Kim yedi ata-anan' der.

(A'.A'jiniyazov).

2-tapsi'rma .To'mendegi danali'q so'zdin' ma'nisin tu'sindirin'.

Awzi'na kelgendi ayti'w nadanni'n' isi,

Aldi'na kelgendi jew haywanni'n' isi,

95-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerge ga'p quran' ha'm wo'z ana tilin'izge awdarin'

Watang'a , xalqin'a, gu'llerge, u'yge, yelge.

96-shinig'iw. Bari's seplik qosi'mtasi' jalg'ang'an so'zlerge qanday sorawlar qoyiwg'a bolatug'inin ani'qlan'.

1.Sultanbek tawi'qlarg'a da'n saldi'. 2. Aygu'l dosti' menen jumi'sqa ketti.
3.Woqi'wshi'lar mektepke yerte keldi. 4.Atam fermada bas yesapshi' boli'p isleydi.5.A'ziz dosti'na telegramma jazdi'.

§15.Tinishliq saqshi'lari

97-shi'ni'g'i'w. 1-tapsi'rma Qosi'qti' ko'rkemlep woqi'n' ha'm mazmuni'n so'ylep berin'.

Balama

Ko'p woynama woyi'ndi',
Woqi'wg'a bo'l woyi'ndi,
Jas gezin'nen jan balam,
Tan'lay ber ju'rer jolin'di.

Woq ati'spa bolmasi'n,
Paraxatshiliq wornasi'n.
Mine usi' su'rendi,
Du'nya xalqi qollasi'n.

Nebir-nebir doslari'm,
Qurban yetti baslari'n,
Dushpannan qorg'ap qali'wg'a ,
Keleshektin' jaslari'n.

Ma'ngi ti'ni'sh jasayi'q,
Uri'sti' ko'rmey xalayi'q,
Paraxatshi'li'q da'wirdin',
Jawi'ngeri biz bolayi'q. (Q.Jumaniyazov)

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenche
paraxatshi'li'q	мир	tinchlik	парахатшылық	parahatçylyk
dushpan	враг	dushman	душпан	duşman
uris	война	urish	урыс	uruş

98-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdin' ishinen Tabi's sepligindegi so'zlerdi tawi'p ko'shirip jazi'n'.

1. Ko'rgim keler tolqi'nlardi'n' urg'ani'n, ju'regimdi quwani'shqa tolti'rg'an. 2. Men anamdi' sag'indi'm. 3. Atan'di' hu'rmetle. 4. Ko'pti jamanlag'an ko'miwsiz qaladi'(naqil). 5. Men duwtar shertiwdi jaqsi'' ko'remen.

6. Bir si'nag'an jamandi',

Yeki qayti'p si'nama.

Tabi's sepligi.

Tabi's sepliginin' sorawlari: kimdi? neni? kimlerdi? nelerdi? Woni'n' jalg'awlari: -di', -di, -ti', -ti, -ni', -ni, -n.

99-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Tabi's sepligindegi so'zlerdi tawi'p asti'n si'zi'n'.

1. Yen' jaqi'n doslari'mdi' bayram menen qutli'qladi'm. 2. Balalar baqshasi'nan u'kemdi a'keldim. 3. «G'umsha» jurnali'nan qi'ziqli gu'rrin'lerdi woqi'di'm. 4. A'zizbek vokzaldan anasi'n ku'tip aldi'. 5. I'. Yusupovtin' qosi'qlarin yadladi'm. 6. Danalar ilimdi mal-du'nyadan abzal ko'redi. 6. Aysa'nem Gu'lsarani' izledi. 7. Ag'am pishenlerdi ji'ynap, mallardi' qorag'a qamadi'.

100-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Wo'z ana tilin'izge awdarin'.

Menin' ajag'am armiyada xi'zmet yetip atir. Watanimizdin' shegaralarin qorg'amaqta . Mag'an tez –tez xat jazi'p turadi'. U'lkeysem men de Watanima xizmet yetemen. Tinishlig'imiz ma'ngi bolsin!

101-shi'ni'g'i'w Qosi'qti' woqi'n' ha'm mazmuni'n so'ylep beri'n.

Ti'ni'shli'q

Ti'ni'shli'q dep atadi' tan',
Ti'ni'shli'q dep yeser samal.
Ti'ni'shli'q dep wo'mir su'rer,
Haq niyetli gu'lla'n adam.

Ti'ni'shli'q dep ashi'lar gu'l,
Ti'ni'shli'q dep sayrar bu'lbu'l.
Ti'ni'shli'q dep uyasi'nan,
Nuri'n shashi'p shi'g'adi' ku'n.

Ti'ni'shli'q dep wo'ser bala,
Ti'ni'shli'q dep jasar ana.
Ti'ni'shli'qta jer ju'zinde,

Ko'rkeyedi awi'l, qala. (O'Xojaniyazov)

2-tapsi'rma. Ti'ni'shli'q dep wo'ser bala,
«Ti'ni'shli'q dep jasar ana» qatarlarin wo'z so'zin'iz benen tu'sindirip berin'.

§16. Kitap bilim bulag'i

102-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' ko'rkemlep woqi'n' ha'm yadlap ali'n'.

Bilim menen jansi'n sham

Qaragi'm woqi', bilim al,
Woqi'mag'an adam lal.
Gu'lla'n is woqi'w, bilimde,
Woqi'w – g'ayrat, woqi'w – pal,

Woqi'w – g'ayrat, wo'qi'w –ku'sh,
Woqi'wsi'z miynet – gewik push.
Woqi'w menen ha'r na'rse,
Wo'zgerip almaq taza tu's.

Bilim -tamaq , bilim-nan,
Bilimsizdin' isi qam.
U'yren wo'ner bilimdi ,
Bilim menen jansi'n sham.

(X.Axmetov)

2- tapsirma Sorawlarg'a awizeki juwap berin'.

- 1.Ne ushi'n shayi'r bilim ali'w kerek dep yesaplaydi?
- 2.Woqi'wsi'z miynet -gewik push yekenligin tu'sindirip berin'.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Sham	свеча	sham	шам	şem
kitap	книга	kitob	кітап	kitap
bilim	знание	bilim	билим	bilim

103-shi'ni'g'i'w. Naqi'llardi woqi'n' ishinen shi'g'i's sepligindegi so'zlerdi tabi'n'.

1. Mal –du'nyadan ayri'lsan' ayri'l,
Dostan ayri'lma.
2. Danali'q so'zden dani'shpan da aqi'l aladi'.
3. Adam tilinen,mal shaqi'nan.

Shig'is sepligi

Shig'is sepliginnin' sorawleri': kimnen? neden? qaydan? Kimlerden?nelerden?

Woni'n' jalg'awlari:-dan,-den,-tan,-ten, -nan, -nen.

104-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerge shig'is sepliginin' jalg'awlarin jalgap ga'p quran'.

Du'kan , bala, awil, jumis, kitap.

105-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatlardin' womi'n tiyisli shig'is sepliginin' jalg'awlari'n qoyi'p ko'shirin'.

1.U'lgili woqi'wshilar ... wo'rnek al. 2.Di'yqanlar jer ... mol zu'ra'at aldi'. 3. Sultanbek dosti' ... xat aldi'. 4. A'jag'amni'n' isleri ... kempir apamnin' kewli toq. 5. Toyg'a awi'l..., qala... baqsi'lar keldi.

106-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Wo'z ana tilin'izge awdari'n'.

Kitap – bilimimizdi artti'radi. Wonnan tu'rli tarawlar haqqinda mag'luwmatlar alami'z. Mi'na kitapta haywanatlar haqqinda qiziqli mag'luwmatlar bar. Kitap- g'a'ziyne. Kitapti qa'sterle ha'm taza saqla!

107-shi'ni'g'i'w. «Kitap bilim bulag'i'» temasina shig'arma jazi'n'.

108-shi'ni'g'i'w. Teksti woqi'p mazmuni'n wo'z ana tilin'zde ayti'p berin'.

KO'K TEKE

Qaraqalpaq xalqi'ni'n' tari'yxin'nda buri'nnan –aq jiyenlerine yenshi beriw da'stu'rge aylang'an. Usi da'stu'rge sadi'q bolg'an dayi'mi'z Yesbosi'n u'lken bir sari' yeshkini u'yg'e wo'zi a'kelip berdi. Yeshki ji'li'na yeki ret yegizden i'laqlap azg'ana jil arasi'nda ta'wir-aq wo'sip –wo'ndi.... Sol ji'li' qi'sta bir ko'k i'laqti' jalqi' tuwdi'. Ko'k i'laq tuwi'lg'an ku'ninen baslap-aq basqa i'laqlarg'a qarag'anda wo'zgeshelew , tirishe, adamg'a i'si'q ha'm su'ykimli boli'p ko'rindi. U'y balalari'ni'n' u'ydegi mallardi'n' baspag'in , i'laq , qozi'si'n, ha'tteki, tawi'qti'n' sho'jelerine shekem “mi'naw meniki”-dep wo'zlerinshe at qoyi'p bo'lisetug'i'n a'deti- g'oy.

U'lken balam Muratbaydi'n' payi'na sol i'laq tiydi. Wog'an i'laq waqti'nan baslap-aq, wo'zi tan'lag'an "ko'k teke" degen at qoydi'.... Azanda, keshte wot saladı', suw beredi. U'ydegi mallar menen birge padag'a qosadi'. Ko'k i'laq u'lkeye kelip ayaqlari' u'lken,uzi'n bel, yeki u'lken shaqi' wo'zine jarasi'p padada bir wo'zi wo'zgeshe boli'p aji'rali'p turar yedi.

§17. Paytaxtimiz shirayi

109-shi'ni'g'i'w. 1-tapsi'rma . Ko'shirip jazi'n' . Wo'z ana tilin'izge awdarin'.

Paytaxtimiz ku'nnen ku'nge shi'raylani'p barmaqta. Ko'sheleri ken'. No'kiste muzeyler, kinoteatrlar bar. No'kiske ha'r ku'ni tu'rli yellerden miymanlar keledi. Wolarg'a "Qalamizg'a xosh kelipsiz!" deymiz.

2-tapsi'rma. No'kis qalasi' haqqi'nda ayti'p berin'.

Wori'n sepligi.

Wori'n sepliginnin' sorawlari':kimde? nede? qayda? kimlerde? nelerde?

So'zdin' aqi'ri' u'nli awissiz seske pitse –da,-de, al u'nsiz seske pitse ,-ta,-te jalgawları jalg'anadi.

110-shi'ni'g'i'w. Qawistin' ishindegi sorawlardin' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

1.Nargiza (qayda) woqi'p atir.2.(Kimde) ha'r tu'rli woyinshiqqlar bar.3.(Kimde) qiziqli kitaplar ko'p.4.(Qayda) sayaxatqa bardiq. 5.(Qayda) Watan qorg'awshi'larg'a arnalg'an koncert boldi'.

Kerekli so'zler: universitet, Sultanbekte, A'zizbekte, Shi'lpinq, No'kiste

111-shi'ni'g'i'w. Tekstten wori'n sepligidagi atli'q so'zlerdi ani'qlan'.

ARI'SLAN HA'M KU'SHIK

Londonda haywanatlar bag'inda xali'qqa jabayi' an'lar ko'rsetiletug'i'n yedi. Woni' ko'riwge barg'anlar aqsha to'leydi. Geyde aqsha worni'na iyt penen pi'shi'qti' da alatug'in yedi. Wolar jabayi' an'larg'a tamaq yedi.

Bir ku'ni bir adam sol jabayi' an'lardi' ko'rgisi kelip, ko'sheden bir ku'shikti uslap aldi' da, an'lardi'n' bag'i'na keledi, an'lar bag'i'ni'n' iyesi ku'shikti aldi' da, woni' ari'slan turg'an torg'a i'laqti'ri'p jiberedi. Ari'slan ku'shiktin' qasi'na kelip, iyeskep ko'redi. Ku'shik shalqasi'na tu'sip ayaqlari'n ko'teredi, quyri'gi'n bi'lg'anlatadi.

Bag' iyesi ari'slang'a go'sh taslaydi' ari'slan wonnan bir bo'legin ku'shikke beredi. Keshte ari'slannin' qasi'nda ku'shik te uyqi'laydi'. Solay yetip ku'shik penen ari'slan bir torda wo'mir keshiredi. Bir ji'ldan son' ku'shik awi'radi'. Ari'slan tamaq jemey, ku'shikti iyiskeydi, biraq ku'shik worni'nan turmaydi. Ari'slan ku'shiktin' wo'lgenin biledi. Ku'shiktin' qasi'na kelip jatadi' ha'm birneshe ku'nnen son' ari'slanni'n' wo'zi de wo'ledi.

112-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti woqi'n' ha'm 3 tobi'n yadlap ali'n'.

Qaraqalpaqstan bul

Quyash nuri' ku'n shi'g'i'stan,

Qoyni' bolar nur, gu'listan,

Bir u'lke bar baxti' ba'lent,

Quyash penen bir tuwi'sqan,

Bir a'jayi'p bostan bul!

Qaraqalpaqstan bul!

Qara tawday salmag'i' bar,

Wo'nerli won barmag'i' bar,

Nawayidan sawat ashqan,

A'jiniyazi, Berdag'i' bar.

Tilden du'rler shashqan bul!

Qaraqalpaqstan bul!

Miyneť dese ma'rtiw-maydan,
Ul-qizlari danqi'n jayg'an ,
Bul u'lkenin' keleshegin ,
Qutli'qlap tur juldi'z , ay ha'm,
Dosqa qushaq ashqan bul!
Qaraqalpaqstan bul!

Paytaxt –No'kis quyashi' bar,
Tashkent –mehirgiyasi' bar,
Bul u'lkenin' ju'reginde,
Dosliq geografiyasi' bar,
Bir ajayi'p bostan bul!
Qaraqalpaqstan bul! (Toli'bay Qabulov)

113-shi'ni'g'i'w.1-tapsi'rma.Tekstti woqin',wori'n sepligindegi so'zlerdi tawi'p asti'n sizin',.

QARAQALPAQ TILI

Qaraqalpaq tili – qaraqalpaq xali'qi'ni'n' milliy tili, biybaha bayli'g'i'.

G'arezsiz Qaraqalpaqstani'mi'zda wonnan basqa tilde so'ylewshi ha'r qi'yli' millet wakilleri ti'ni'sh – tati'w, dos ha'm awizbirshilikte jasadidi'.G'a'rezsiz Watanimizda ha'r ji'li' 1-dekabr qaraqalpaq tilinin' ma'mleketlik ti'l bi'yli'gi'n alg'an ku'ni belgilenedi.

Balalar!Qaraqalpaq tilin u'yreniwidin' a'hmiyeti ju'da' u'lken. Sebebi,Qaraqalpaqstanda barli'q woqiwlar, is qag'azlari' ma'mleketlik tilde ju'rgiziledi. Soni'n' ushi'n ma'mleketlik til – qaraqalpaq tilin shin kewilden puqta u'yrenin'!

2-tapsirma.To'mende berilgen sorawlarg'a juwap berin'

Sorawlar ha'm tapsirmalar.

- 1.Qaraqalpaq tiline ma'mleketlik biylik qashan berildi?
2. Qaraqalpaqstanda “Til bayrami” qashan wo'tkeriledi?
3. Qaraqalpaqstanda is qag'azlari qaysi tilde ju'rgiziledi?

§18.Ba'ha'r keypiyati'

114-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' ta'sirli woqi'n'.

Ba'ha'r keldi

Yesti mine sa'wir jeli,
Jang'a jayli' ta'wir jeli,
Ton'di yeritedi seli,
Ko'k gu'rkirep ba'ha'r keldi.

Yel ishine keler a'tsho'k,
Awi'l aralar wo'pepek.
Bir qus sayrar, biri go'k-go'k,
Dawi'slari' sa'ha'r kelse.

Tu'slikten kiyati'r g'azlar,
U'yrekler de bizde jazlar.
Qi'zi'p kewilli hawazlar,
Jag'i'p jang'a ba'ha'r kelse.

(Qasi'm A'wezov)

2-tapsi'rma. Sorawlarg'a juwap berin'.

1.Ba'ha'r ma'wsimi haqqi'nda nelerdi bilesiz?

2.Ba'ha'rde bizin' jerimizge qaysi' quslar ushi'p keledi?

3-tapsi'rma. Quslardin' atlari'n ko'shirip jazi'n'?

Almasi'q

Atli'q kelbetlik , sanli'q so'zlerdin' worni'na almasi'p qollani'latug'in so'zlerdi almasi'q deymiz.

Almasi'q so'zlerge : men, sen, wol, biz, bizler, siz, bul, sol, usi,qanday,qaysi,neshe, ha'mme, birew, heshkim, qusag'an so'zler jatadi. Sen neshinshi klasta woqi'ysan'?Bizler paxta teriwge bardi'q.

115-shi'ni'g'i'w. Berilgen almasi'q so'zlerge ga'p quran'.

Siz, biz, wol, anaw, usi, minaw.

116-shi'ni'g'i'w. Almasi'qlardi' ko'shirip jazi'n'.

Woraqlar saplani'p bolg'annan son' , woti'rg'anlardi'n' bir-yekewine bel, shege sog'i'p berdim. Wolar alg'i'slari'n ayti'p shi'g'i'p ketti. Al, men woraqlardi' sharlawg'a kiristim.

Sayi't ata ne aytsa, men soni' isley berdim. Sebebi , wol diyqan adam bolg'anli'qtan mennen go're ko'p jaqsi'' bileidi.

Men woraqlardi' tislewge woti'rg'ani'mda , du'ka'ng'a Allanazar kirip keldi. Wol menin' qoli'mdag'i' woraqtı' ali'p ko'rđi. Wol biraz waqit menin' betime tiklenip qarap turđı'.

-Qalay boli'pti', wonsha aytarli'qtay yemes,-dedi. Sayi't atama. Woni ne der yeken dep.

-Jaman yemes ,-dedi wol wo'zinin' qanaatlantlang'ani'n jasi'ra almay.

-Sayi't ata, bul woraqtı' biz alsaq qalay boladı'?

-Woni' ustadan sora.

(S.Saliev)

117-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazip ana tilin'izge awdari'n'.

Ba'ha'r keldi. Ku'nler ji'li'y basladi ha'm qarlar yeridi. Ko'k sho'pler ko'gere basladi',terekler bo'rtik shi'g'armaqta. Barli'q janli' ta'biyat uyqi'si'nan woyana basladi'. Quslar ushi'p kele basaldi'.Ba'ha'rdin' jag'i'mli' samali' yesti.

118-shi'ni'g'i'w. Almasi'qlar qanday so'zlerdin' worni'na almasi'p qollani'p turg'ani'n ayti'p berin'.

Bizler soqqan uyag'a

-Ba'ha'r keldi. Yendi uzaq jaqlardan quslar ushi'p keledi,- dedi bir ku'ni mug'allimimiz Almagu'l apa Izmuratova. Miynet sabag'i'nda wol bizlerge uya sog'i'wdi' tapsi'rdi'. Klastag'i' ko'pshilik woqi'wshilar uya sog'i'p keldi. Soqqay kelgenlerge mug'allim baqi'rdi'.

-Sizler nege soqqadi'n'iz? Aqi'ri', quslar sizlerdin' dosti'n'i'z g'oy . Wolarg'a barqulla g'amqorli'q yetiw kerek,-dep ta'biyat, quslar haqqi'nda ayti'p berdi. Kelesi sabaqta wolar da uya sog'i'p keldi.

Yen' jaqsi', suliw yetip sog'i'lg'an u'sh woqi'wshinin' uyasi'n mektiptyn' janindag'i terekke qi'stirdiq.

Ha'r ku'ni uyalarg'a quslar keledi me yeken?- dep baqlaymi'z. Jaqi'nda uyalarg'a quslardan' kelgenligin ko'rip qatti' quwandi'q.

(P.Yembergenova)

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Ba'ha'r	весна	bahor	көктем	bahar
uya	гнездо	uya	үйа	hin
ta'biyat	природа	tabiyat	тәбиғат	tebigat

§19. 8-mart –Hayal –qi'zlar bayrami'

119-shi'ni'g'i'w. Ko'p buwi'nli so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.

8-mart Hayal -qi'zlar bayrami.

8-mart Hayal - qi'zlar bayrami'. Bul ku'ni ha'mme wo'z kempir apasi'n, anasi'n, apasin'lilerin bayram menen qutli'qlaydi. Wolarg'a ha'r tu'rli sawg'alar beredi. Barli'q hayal- qi'zlarg'a densawli'q , baxi't ha'm uzaq wo'mir tileydi. Bu'gin kempir apamdi' qutli'qlaw ushi'n miymanlar keldi.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Ana	мать	ona	ана	ene
qutli'qlaw	поздравление	tabrik	ҚУТТЫҚТАУ	gutlamak
bayram	праздник	bayram	мейрам	bayram

120-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' woqi'p mazmuni'n ayti'p berin'

Ana

Ana minsiz, ana mu'sin,
Ba'rin woylap teren' tu'sin .
Minnetdarman woni'n' ushi'n,
Qansha xi'zmet qi'lsan' da az.

Meyli joli'nda ju'r ku'ni-tu'ni,
Meyli wo'mirin'di sarp yet pu'tin,
Meyli alaqanda ku'tin,
Qansha hu'rmet qi'lsan'da az.

Ana ku'shli, ana bati'r,
Ana yesli, ana aqi'l,
Ana qi'mbat , ana jaqi'n ,
Ana ushi'n jansan' da az.

Anasi'n ba'rha' si'yilag'an ,
Anag'a heshkim toymag'an .
Anasi'n ha'mme woylag'an,

Ana ushi'n wo'lsen' de az.

Ana ,Watan ayi'ri'm yemes,

Kim Watani'n ana demes.

Ana ushi'n qaytpay gu'res,

Sen bawi'rman a'diwli jan.

(S.Nuri'mbetov)

Tapsirma :

1.Wo'z anan'iz haqqi'nda ayti'p berin'.

Betlik almasi'qlari'

Betlik almasi'qlari' –almasi'q so'zlerdin' bir tu'ri. Wolarg'a men, sen,wol, biz, siz,bizler, sizler, wolar degen so'zler kiredi. Mi'sali': Men woqi'wshiman. Wolar bu'gin lagerge ketti.Siz qanday kitap woqidin'iz?

121-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Betlik almasi'qlari'n tawi'p,asti'n si'zi'n'.

1.Men dostim menen birge muzeyge bardim.2. Sizler neshinshi klasta woqiysiz? 3. Wolar bu'gin Tashkentten keledi. 4. Bizler tereklerdi yegiwge wo'z u'lesimizdi qostiq.

Men ,biz , bizler betlik almasiqlari birinshi betti bildiredi. Bular so'ylewshini an'latadi.

Sen ,siz, sizler betlik almasiqlari yekinshi betti bildiredi. Bul tin'lawshini an'latadi.

Wol,wolar, betlik almasi'qlari u'shinshi betti bildiredi. Bular so'ylewshi menen tin'lawshidan basqa adamdi' ko'rsetedi.

Betlik almasi'qlari adam atlari'nin' worni'na qollani'lg'anda wolarg'a kim? kimler? degen sorawlar qoyi'ladi'.

122-shi'ni'g'i'w. Wo'zlerin'iz woyi'n'izdan **men,sen, wol, bizler, sizler, wolar** betlik almasiqlari'n qatnasti'ri'p ha'rqaysi'si'na ga'p du'zin'.

123-shi'ni'g'i'w. Betlik almasi'qlari'ni'n' seplik jalg'awlari' menen sepleniwin bilip ali'n'.

Betlik almasi'qlari'ni'n' seplik jalg'awlari' menen sepleniwi

Seplewleri	Betlew almasi'g'i'	
	Birlik	Ko'plik
Ataw	men	bizler
Iyelik	menin'	bizlerdin'
Bari's	mag'an	bizlerge
Tabi's	meni	bizlerdi
Shi'g'i's	mennen	bizlerden
Wori'n	mende	bizlerde

124-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

1. Men 4-klasta woqi'p ati'rman. 2. Men qaraqalpaq tilin jaqsi' ko'remen. 3. Hu'rmetli jaslar, sizler bilimli, aqi'lli' bolin'! 4. Men kitapti' dosti'ma berdim.

§20. Xosh keldin', Nawriz!

125-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti ko'rkemlep woqip ayti'p berin'

Nawri'z

Gu'zar jolda adamlar lek-lek,
Nawri'z ! Nawri'z!-desip kiyati'r,'
Janli' maqluq uyqidan tur,-dep,
Payi'zli' jel yesip kiyati'r.

Aydi'n ko'lin qalg'an sag'i'ni'p,
Ji'l quslari' ushi'p kiyati'r,

Jer beti ko'k maqbal jami'li'p ,
Wo'simlikler wo'sip kiyati'r.

Bolg'an yan'li kewiller a'jje,
Yel toli'si'p, wo'sip kiyati'r.
U'ylardan jurt nawrizli'q go'je ,
Mazali' dep- iship kiyati'r.
(X.Saparov)

Sorawlar:

1. Nawri'z bayramin qashan belgileymiz?
2. Nawri'zda qanday milliy tag'amlar pisiriledi?
3. Qanday milliy woyi'n'lardi' bilesiz?

126-shi'ni'g'i'w. Woqi'n' , mazmunin so'ylep berin'.

Mine , Nawriz da kirip keldi. Yelimizde shadli'q ha'm qayi'r saqawatli'q ku'nleri baslandi'. Tuwi'sqanlar bir-birinin' u'yine miymang'a baradi'. Ko'she sharbaq ha'm u'ylar ta'rtipke keltirilip, tazalanadi. Milliy tag'amlar pisiriledi.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
saqawatli'q	благотворительность	saqovatli	сақауаттық	sahawatly
shadli'q	радостный	shodlik	шадтық	şatlyk
tag'am	блюда	taom	тағам	tagam

127-shi'ni'g'i'w. Ha'rbir ga'ptegi ha'reketti bildiretug'i'n so'zlerdi tawi'p asti'n sizip ko'shirip jazi'n'.

1. Ba'ha'r keldi. 2. Ku'n ji'li'di'. 3. Terekler bo'rtik shi'g'ara basladi'. 4. Miywe ag'ashlari' tegis gu'llep tur.

128- shi'ni'g'i'w. Teksti woqi'n' , mazmunin so'ylep berin'

Nawri'z xali'q bayrami'

«Nawri'z» so'zi parsi' –ta'jik so'zi boli'p, birinshi “taza ku'n” degen ma'nini an'latadi. Nawri'z ayi'ni'n' basi' ku'n menen tu'nnin' ba'ha'rgi ten'lesiw si'pati'nda ,ba'ha'rdin' keliw payi'ti' si'pati'nda, Wortu Azi'ya, Jaqi'n Shi'g'i's xali'qlari' ta'repinen ,Jan'a ji'l bayrami' si'pati'nda belgilenip kelgen.

....Nawri'z hayti' ku'nleri jan'a ji'l bayrami' saltanatlari'n wo'tkeriw ta'rtiplerinde Nawri'z hayti'n wo'z xalqi'ni'n' milliy bayrami' si'pati'nda belgilep ki'yati'rg'an ha'r bir xali'qta wo'zine ta'n wo'zgeshelikleri bolg'an.

....Wo'zbeklerde Nawri'z hayt da'sturqani'ni'n' ko'rki sha'rtli tu'rde bayramnan won-won bes ku'n buri'n sali'ni'p bo'rttirilip, wo'ndirilgen bi'yday ha'm arpa da'nlerinen pisiriletug'in su'melek tag'ami' menen ishine xosh iyisli nazbay gu'l japi'raqlari', ko'k sho'pler sali'ni'p pisiriletug'i'n suw bo'rek, somsa boladi.

Qazaqlar menen qaraqalpaqlarda tiykari'nan Nawri'z hayt bayrami'na ta'n tag'amlar nawri'zli'q go'je boli'p, wol sha'rtli tu'rde keminde jeti tu'rli da'nnen tayarlanatug'in boli'wi', woni'n' ishinde biyday jarma, arpa, ju'weri jarma, tari' jarma, ma'sh , lobi'ya, may, go'sh sali'ni'p, ag'arg'an asqati'q yetip qati'li'wi' tiyis. Soni'n' menen birge wolar bul ulli' bayramg'a arnap qaqpash bali'q si'yaqli' tag'amlardi' da tayarlap qoyatug'i'n bolg'an....

Feyil

Zattin' is-ha'reketin bildiretu'g'in so'zlerge feyil deymiz.

Feyil so'zler ne qi'ldi'?ne qi'ladi? ne isleydi? ne qi'li'p ju'r? ne isledi? ne qilip ati'r? degen sorawlarg'a juwap beredi. Mi'sali' : Sultanbek kitap woqi'di'.

129-shi'ni'g'i'w. Berilgen feyil so'zlerge ga'p quran'.

Baslandi , ku'ldi, ketti, quwandi.

130-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'. Feyil so'zlerdin' neshinshi bette turg'anin ayti'p berin'.

1. Paxtalar appaq boli'p ashi'ldi'. 2.Bizler mektep ustaxanasi'nda ha'r ku'ni jumi's isleymiz.3.Men Tashkentke woqi'wg'a baraman. 4. Jazi'wshi'lardi'n' shi'g'armalari'n su'yip woqi'wmi'z .

Feyildin' betleniwi.

Feyil yeki sanda birlik ha'm ko'plik sanda betlenedi. Feyildin' betlik qosimtalari' arqali' wo'zgeriwin feyildin' betleniwi deymiz. Mi'sali': bardi'm, bardi'n', jazaman.

	Birlik		Ko'plik
I	jazdi'm	I	jazdi'q
II	jazdi'n'	II	jazdi'n'i'z
III	jazdi'	III	jazdi'

131-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli feyil so'zlerdi qoyi'p , ko'shirip jazi'n'.

1. Mug'allim woqi'wshi'ni'n' juwabi'n ..... 2. Ku'n jarqi'rap..... .3. Jagimli' samal .... .
4. Hawa kem-kemnen ..... 5. Wol u'yge berilgen tapsi'rmani' .....

Kerekli so'zler:' shi'qti' , ti'n'ladi', yesip tur, ashi'la basladi', jazi'p ati'r.

Test

1. Bari's sepliginin' sorawlari':

- A)kimge? nege? kimlerge? nelerde?.
- B) kimdi? neni? kimlerdi? nelerdi?
- S) kimnen? neden? kimlerden?nelerden?
- D)kim? ne? kimler? neler?

2 Wori'n sepliginin' sorawlari':

- A)kimge? nege? kimlerge? nelerde?.
- B) kimde? nede? kimlerde? nelerde?
- S) kimnen? neden? kimlerden?nelerden?
- D)kim? ne? kimler? neler?

3. Atli'q kelbetlik , sanli'q so'zlerdin' worni'na almasi'p qollanilatug'in so'zlerdi ... deymiz.

- A) ra'wish
- B) almasi'q
- V) feyil
- D) atli'q

4. ati'zdan, yelden , da'pterden

- A) ataw sepliginde
- B) iyelik sepliginde
- S) Shi'g'i's sepliginde
- D)Tabi's sepliginde

5. Zatti'n' is-ha'reketin bildiretu'g'in so'zlerge ... deymiz.

- A) ra'wish
- B) almasi'q
- V) feyil
- D)atli'q

6. Feyil so'zlerdi tabi'n'.

- A) jaz, gu'z, qi's
- B) men, sen, wol
- S) woqi' , jaz, si'z
- D) woqi' di'm, ba'ha'r, wol

7. Almasi'q so'zlerdi tabi'n'.

- A) alma, ju'zim , yerik
- B) men, sen, wol
- S) islew, jazi'w, woqi'w
- D) tez, ayri'qsha, sonsha

8. Atli'q so'zlerdi tabi'n'.

- A) da'pter, qa'lem, kitap
- B) bul, sol, siz
- S) woqi' , jaz, si'z
- D) A ha'm B

§21. Quslar ha'm ja'nlikler

Gu'belek

132-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' yadlan'

Qanday go'zzal gu'belek,
Uslayman dep men ha'lek.
Gu'lden-gu'lge qonadi',
Bir ja'nliksen' yepelek.

Quyash ku'lip shi'qqanda,
Bag' ishine kelesen'.
Gu'lge qoni'p masayrap,
Mag'an zawi'q beresen'.

Gu'belegim gu'belek,
Jer shari' bul do'n'gelek.
Qansha ushsan' usha ber,
Bag' ishinde do'n'gelep.

129-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Feyillerdin' qaysi ma'ha'lde qollanilip turg'anin ayti'p berin'.

Ba'ha'rde qubla ta'repten quslar uship keledi. Qarlig'ashlar jug'irlasip qosi'q ayta baslaydi'. Ja'nlikler de uyalarinan shig'adi'. Uzaqsha, qarli'g'ash ha'm shimshiqalar ja'nlikler menen azi'qlanadi. Gu'belekler gu'lden-gu'lge ushi'p - qonip ju'redi.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenche
qus	птица	qush	ҚУС	guş
qarlig'ash	ласточка	qaldirg'och	ҚАРЛЫҒАШ	garlawaç
gu'belek	бабочка	kapalak	ҚУБЕЛЕК	kebelek

133-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'. Feyillerdin' qaysi ma'ha'lde qollanilip turg'anin ayti'p berin'.

1. Wolar jerlerin suwg'arip atir. 2. Men anama ko'meklestim. 3. Bizler dem ali's ku'ni parkke bardiq. 4. Bizler yerten' sayaxatqa shig'amiz.

Feyildin' ma'ha'lleri

Feyiller u'sh ma'ha'lde ayti'ladi.

Ha'zirgi ma'ha'lge juwirip ju'r, jazi'p ati'r t.b so'zler kiredi.

Keler ma'ha'l baradi', keledi, woqi'ydi' t.b so'zler kiredi.

Wo'tken ma'ha'l woqi'di'm, woti'rdi', jazaman t.b so'zler kiredi.

Wo'tken ma'h'al

Wo'tken ma'ha'l feyilleri burin bolg'an is- ha'reketti bildiredi. Wolarg'a ne qildi? ne qildin'? ne isledi? sorawlari qoyiladi. Mi'sali' bardim, yesitkensen', tin'ladim.

Wo'tken ma'ha'l feyillerinin' betleniw u'lgisi.

Bet	Birlik	Ko'plik
I	Men bardim jazdim ko'rdim	Bizler bardiq jazdiq ko'rdik
II	Sen bardin' jazdin'	Sizler bardin'iz jazdin'iz

	ko'rdin'	ko'rdin'iz
III	Wol bardı jazdı ko'rdı	Wolar bardı jazdı ko'rdı

134-shi'ni'g'i'w. Woqi', jaz, ayt Wo'tken ma'ha'l feyillernin' betleniwin kestesine tu'sirip ayti'p berin'.

betlik	birlik san	ko'plik san
I		
II		
III		

135-shi'ni'g'i'w. Wo'tken ma'ha'l feyillerin tawi'p ko'shirip jazi'n'.

1. Da'wlet kiyinip dalag'a shi'qti'. 2. Jag'i'mli' taza hawa kewlimdi ko'terdi. 3. Men woqig'an kitabimnin' mazmuni'n ayti'p berdim. 4. Men I. Yusupovtin "Ana tilime" degen qosig'in oqip shiqtim.

136-shi'ni'g'i'w Berilgen wo'tken ma'ha'l feyillerine wo'zlerin'iz ga'p quran'

Jazi'p boldi', ko'meklesti, woqi'dim, ayti'p berdim.

Wo'tken ma'ha'l feyilleri u'sh bette, birlik ko'plik sanda betlenedi.

§22. Salamatli'q

137-shi'ni'g'i'w. 1- tapsirma Woqi'p mazmuni'n so'ylep berin'.

Densawli'q - teren' bayli'q.

Kim de kim uzaq jasag'i'si' kelse, miynet yetiwi kerek. Miynet densawli'qti' bekkemlep, wo'mirdi uzaytadi'. Adam qanshama miynet yetip, ter shi'g'arsa, deni saw, jumi's islewge uqi'pli' boladi'. Miynet adamni'n' ishteyin ashadi', awqat jegizedi, jegen awqatti' sin'iredi. Awqatti' shaynap, maydalap jesen' sin'imli' boladi'.

Tis – uzaq jasawdi'n' birden-bir qurali', sonli'qtan woni' puxta, taza saqlaw kerek.

Dene shi'ni'g'i'wi' menen shug'i'llani'w uzaq wo'mir su'riwdin' yen' jaqsi'' joli'. Azanda yerte turi'p, 15-20 minut taza hawada ju'rip, shi'ni'g'i'w jasag'annan son' awqatlani'w kerek.

Ha'rbir adam wo'z tazali'g'i'na qarap juwi'ni'p turi'wi', tez-tez monshag'a tu'siwi, wo'zin ku'tiwi – densawli'qti'n' girewi boladi'. "Deni sawdi'n' – jani' saw" – dep atababalari'mi'z biykarg'a aytpag'an.

2- tapsirma Sorawlarg'a awizeki juwap berin'.

1. Azanda yerte turasi'zba?
2. Azang'i' shi'ni'g'i'wdi' neshede isleysiz?
3. Tisin'izdi neshe ret juwasi'z?
4. Densawli'q teren' bayli'q degende neni tu'sinesiz?

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenche
Tis	зуб	tish	тіс	diş
Den sawli'q	здоровье	sixot salomatlik	денсаулық	jan-saglyk
hawa	воздух	havo	aya	howa

138-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. . Feyillerdin' qaysi ma'ha'lde qollanilip turg'anin ayti'p berin'.

Keshe to'rt jasar u'kemnin' mazasi' bolmay qaldi'. Apam woni' yemlewxanag'a ali'p bard'i'. Shipakerge ko'rsetti. Aydostin' tamag'i qizarg'an yeken. Kerekli da'rilerdi jazi'p berdi. Aydos yendi qizi'p turi'p muzday suw ishpeytug'in boldi'. Men de solay isleymen. Sebebi densawliq wo'zime kerek.

Ha'zirgi ma'ha'l

Ha'zirgi ma'ha'l feyilleri ha'zirgi waqi'tta boli'p ati'rg'an is-ha'reketti bildiredi.

Ha'zirgi ma'ha'l feyilleri basqa feyil sozlerge ju'r, tur, woti'r, ati'r so'zlerinin' dizbeklesip keliwi arqali' jasaladi.

Wolarg'a ne qilip atir? , ne qilip ju'r?, ne qilip tur?, ne qilip wotir? t.b sorawlar qoyiladi. Mi'sali': Mug'allim so'ylep tur.

138-shi'ni'g'i'w. Ha'zirgi ma'ha'l feyillerin tawi'p asti'n si'zi'n'.

1. Apam menen ag'amni'n' jumistan keliwin ku'tip woti'rman. 2. Qi'zlar mektepten kiyati'r. 3. Palzada qayda barati'r? 4. Atam ati'zg'a barati'r, u'kem mektepten kiyati'r.

139-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Feyillerdin' qaysi ma'ha'lde qollanilip turg'anin ayti'p berin'.

1. Men mektepke ketiwge tayarlanip atirman. 2. Wol jerdi suwg'arip ati'r.3. Yesik aldi'nda jon'i'shqalar ko'gerip tur.4. Ko'llerde u'yrekler ju'zip ju'r.

140 -shi'ni'g'i'w. Ha'zirgi ma'ha'l feyillerin tawi'p asti'n si'zi'n'

1. Woqi'wshi'lar sabaqti' berilip tin'lap wo'ti'r.2. Aygu'l bag'da jur.3. Ag'am u'yde wotir. 4. Mug'allim so'ylep tur.

§ 23. Ti'ni'shli'g'i'mi'z ma'ngi bolsi'n

141-shi'ni'g'i'w . Qosi'qti ko'rkemlep woqi'n'.

Woqi'wshilar tilinen

Bilim ali'p quni'g'ami'z,
Som polattay quni'g'ami'z,
Woqi'ymi'z ha'm ti'ni'g'ami'z,
A'lpeshlewde ana mektep,
Is qi'lami'z ti'ni'shli'q dep.

Doslar qi'zg'i'n is basi'nda,
Miyet baxi't arqasi'nda,
G'ayrat salg'an mol hasi'lg'a,
Biz wog'an beremiz ko'mek,
Xali'q isi ti'ni'shli'q dep.

(S.Nurimbetov)

2-tapsi'rma . Feyillerdi tawi'p ma'ha'lin ani'qlan'.

142-shi'ni'g'i'w. Wo'z ana tilin'izge awdarip ko'shirip jazi'n'.

Yelimizde tinishliq ma'ngi bolsin! A'ne sonda ha'rbir shan'araqta tatiwliq boladi'. Heshkim uristi qa'lemeydi. Sebebi uris u'ylerdi wayran yetedi, adamlar nabi't boladi. Ha'r jili ustazimiz bizlerdi Yeslew ha'm qa'dirlew maydanina ali'p baradi.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenche
Tati'wli'q	дружба	totuvlik	татулық	dostluk

shan'araq	семья	oila	жанұя	maşgala
uri's	война	urish	соғыс	uruş
qa'dirlew	почести	qadirlash	кәдирлеу	hormatlamakş

Keler ma'ha'l

Keler ma'ha'l feyilleri yendi yamasa alding'i waqitta bolatig'in is-ha'reketti bildiredi. Wolarg'a ne qi'ldi'? ne qi'laman? ne qi'lasan'? ne qi'lamiz? t.b sorawlari qoyiladi'. Mi'sali': a'kelemen, barajaqpan, a'keledi.

143-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Keler ma'ha'l feyillerin tawi'p asti'n si'zi'n'.

1. Bizler tu'sten keyin teatrg'a baramiz. 2. Bu'gin ag'am jumistan keshirek keledi. 3. Bizler da'rya boyina barmaqshimiz. 4. Sen aliwdan yerten' qaytarsan'.

Keler ma'ha'l feyilleri u'sh bette ,birlik ha'm ko'plik sanda betlenedi. Mi'sali' :Azdan keyin jumisqa ketemen.

144-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'.

Keler ma'ha'l feyillerinin' betleniw u'lgisi

Bet	Birlik	Ko'plik
I	men u'yrenemen jazbaqshiman baraman	bizler u'yrenemiz jazbaqshimiz baramiz
II	sen u'yrenesen' jazbaqshisan' barasan'	sizler u'yrenesiz jazbaqshisiz barasiz
III	wol u'yrenedi jazbaqshi' baradi	wolar u'yrenedi jazbaqshidi baradi

Keler ma'ha'l feyilleri u'sh bette ,birlik ha'm ko'plik sanda betleniw bilip ali'n' h'am yeste saqlan'.

145-shi'ni'g'i'w. Keler ma'ha'l feyillerin kestege terip jazi'n'.

Woqi'p ati'r, aytpaqshi', ko'redi, jazip almaqshi, ko'rispekshi.

§24. Muzeyge sayaxat

146-shi'ni'g'i'w. Wo'z ana tilin'izge awdarip ko'shirip jazi'n'.

Bizler klasimiz benen U'lketaniw muzeyine sayaxatqa bardiq. Wol jerge qizil kitapqa kirgizilgen haywanlardin', quslardin' maketlerin ko'rdik. Milliy kiyimler , ha'rtu'rli idislar, qara u'ydi tamasha yettik. Ag'ashtan islengen musinler , ren'li kartinalar da ko'p yeken. Mu'zeyde shet yelli sayaxatshilarida bar yeken. Qaraqalpaq xalqinin' bay ma'deniyati wolardi tan' qaldirdi'. Biz bunin' menen maqtanamiz.

147-shi'ni'g'i'w . Qosi'qti ko'rkemlep woqi'n'.

Qaraqalpaq haqqi'nda so'z

Ma'rt Tumaris-massagettin',

“Qi'ri'q qi'zdi'n'” urpag'i'man.

Perzentimen peshenegtin',

Sho'ldin' qaraqalpag'i'man .

Ma'rt Tumaris-massagettin',

“Qi'ri'q qi'zdi'n'” urpag'i'man.

Perzentimen peshenegtin',

Sho'ldin' qaraqalpag'i'man,

Attan qulap ati'rg'anda,

Qan maydanda su'yip oni'.

“Bir wa'siyat aytip ket wonda”

Dep sorapti' onnan uli'.

Wa'siyat eken al sondag'i',

Ayti'p ketken urpag'i'na:

“Ti'r jalan'ash qalsan'dag'i'”,

Bek bol, bala, qalpag'i'n'a!’...’

Qaraqalpaqlar sonnan baslap,

Qalpag'i' menen tuwi'li'pti'.

Ko'p zamandi' izge taslap,

Qalpaq sheshpey juwi'ri'pti'.

Ko'p zamanni'n' a'ndeyshesin,

Ko'rsede ko'zi ag'armag'an.

Jog'altsa da ko'p na'rsesin,

Qalpag'i' hesh jog'almag'an.

(I'brayi'm Yusupov)

2-tapsi'rma .Qosi'qti'n' mazmunin ayti'p berin'.

Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari

148-shi'ni'g'i'w. Berilgen ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Men stadiong'a (qayda) bardim. Biyil (qashan) suw mol boldi. Jag'imli (qanday) samal yesip tur. Men Palzadadan (kimnen?) xat aldim.

Baslawi'sh penen bayanlawi'shti' tu'sindirip keletug'in ga'p ag'zalari ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari deymiz.

Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'na – toli'qlawi'sh, ani'qlawi'sh, pi'si'qlawi'sh kiredi.

149-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'. Yekinshi da'rejeli ag'zalardin' asti'n si'zi'n'.

Taza hawa den sawliqqa ju'da paydali. Men Tashkentten No'kiske keldim. Aygu'l Malikag'a ja'rdemlesti. Men Biybinazdi' ko'rdim.

Ani'qlawi'sh

Qanday? qaysi? qansha? kimnin'? nenin'? degen sorawlarg'a juwap beretug'in ga'p ag'zasina aniqlawish deymiz. Wol wo'zinen song'I so'zdin' belgisin , sanin , tu'r – tu'sin , kimgе, yamasa nege tiyisli yekenin ani'qlap keledi.Mi'sali': Bazarda tu'rli (qanday?) jemisler bar.

150-shi'ni'g'i'w. Berilgen aniqlawish so'zlerge ga'p quran'.

Bes-alti, biyik ha'm suliw, ku'shli, salqi'n, miyweli .

151-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerden ga'p quran'. Ani'qlawi'shti'n asti'n si'zi'n'.

- 1.Qaldi'rma ,isti, yertenge,bu'gingi.
- 2.Jag'imli, ba'ha'rdin', samali' , yesti.
- 3.A'debiy , keshe mektepte, keshe, boldi'.
- 4.Biyik , jaylar, sali'ni'p ti'r, awi'lda.
- 5.Ayamaydi, jaqsi, jani'n, dos.

152-shi'ni'g'i'w. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge sorawlari'n qoyi'p ko'shirip jazin'.

Jaqsi' adamlardin' bir ni'shani' bar ,

Wo'zi jasaradi' du'nya qulpi'rsa,

Jaman adamlardi'n' bir ni'shani' bar,

Wo'zi qashaladi' qi'yi'n ku'n tuwsa.

Ka'ramat adamlar xalqi'n woylaydi',

Badabat adamlar dan'qi'n woylaydi'.

(T.Matmuratov).

153-shi'ni'g'i'w .Ko'shirip jazi'n' qanday?, qaysi? degen sorawlarg'a juwap beretug'in so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

Men g'a'rezsiz yeldin' a'diwli perzentimen. Jazdin' jag'imli samali adamg'a ra'ha't bag'ishlaydi. A'depli woqi'wshi' ata-anasina so'z keltirmeydi. Bul mektepten yelge belgili ilimpazlar woqi'g'an.

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
A'depli	примерный	odabli	әдепті	edepli
perzent	дитя	farzand	перзент	perzent

ga'rezsiz	независимый	mustaqil	егемендік	garaşsyz
-----------	-------------	----------	-----------	----------

§25.Ma'wsimler ha'm hawa rayi'

154-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti ta'sirli woqi'n' ha'm 4 tobi'n yadlan'.

To'rt ma'wsim

To'rt ma'wsimnin' aldi' ba'ha'r,

Jan ha'z eter ba'ha'r kelse.

Jasi'l do'nip giya wo'ner,

Jerge jelli ba'ha'r kelse

.

Giya wo'nip ko'lge , sho'lge,

Quslar sayrap qonar gu'lge,

Yosh yener ha'r bir kewilge,

Dawislari sa'ha'r kelse,

Yekinshi ma'wsim jaz keler,

Bunda ti'ni'shli'q az bolar,

Bir ji'ldi'n' g'ami' saz bolar,

Diyqanda is u'der kelse.

Shi'g'i'r aydap to'gin jayi'p ,

Nege ha'mme aqsaq-mayip,

Aq shi'g'i'p ,azi'q molayi'p,

Sharwalar ma's gezer kelse.

Jiberse shudi'gardi' basi'p,
Jerge ag'ar suwi' tasi'p,
I'ssi'li'q ha'ddinen asi'p,
Jali'nli' jer yeser kelse.

U'shinshi ma'wsim gu'z deydi,
Jazdan u'mitin'di u'z deydi,
Isin'di sazla du'z deydi,
Alda qi's bar yeger kelse.

Bejerilmegen isler bar,
Qi'rmanlar tez bolsi'n tayar,
I'zg'ar ali'p zaya bolar,
Qara jawi'n no'ser kelse.

To'rtinshi ma'wsim qi'sti',
Qi's degen bir awi'r isti,
Qardan toli'p jerdin' u'sti,
U'ydi u'rgin ko'mer kelse.

Jarli'g'a ku'n boli'p qi'ran,
Suwi'q u'ydi ji'rti'q shapan,
Ku'nde boran, ku'nde si'ran,
Du'zde hayat so'ner kelse.

Ku'n-ku'nnen azari' artar,
Qay bir qi's uzaqqa tartar,
Sharwani'n' da mali'n jutar,
Qi'sqi' qatti' qa'ha'r kelse.

(S.Majitov)

2- tapsirma Sorawlarg'a awizeki juwap berin'.

1. Bir jilda neshe ma'wsim bar?
2. Ba'ha'r ma'wsimi haqqi'nda nelerdi bilesiz?
3. Jazda sizler ne menen shug'i'llanasi'z?
4. Gu'zgi jumislar haqqi'nda ayti'p berin'
5. Qista jan'a ji'ldi' qalay ku'tip alasi'z?

So'zlik

qaraqalpaqsha	russha	wo'zbekshe	qazaqsha	tu'rkmenshe
Ma'wsim	времена года	fasl	мезгіл	mowsüm
qi's	зима	qi'sh	ҚЫС	gyş
suwiq	холод	soviq	суық	sowuk
qar	снег	qor	қар	gar

Toli'qlawi'sh

Kimdi? neni? kimgе? nege? kimnen? neden? kim haqqında? ne haqqında? kim tuwrali? ne tuwrali? kimde? nede? kim menen? ne menen? degen sorawlarg'a juwap beretug'in ga'p ag'zasin toli'qlawi'sh deymiz. A'zizbek inisine(kimgе?) ko'meklesti.Bizler Wo'tesh shayi'r haqqında (kim haqqında?) woqi'di'q.

155-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n' . Toli'qlawi'shtin' asti'n si'zi'p sorawlari'n qoyi'n'.

1. Bul kitap A.Dosnazarov haqqi'nda jazi'lg'an.2. Nesiyyeli su'wretti jaqsi' saladi'.
3. Miynet adamdi' dan'qqa bo'leydi. 4.Bizler tapsi'ri'lg'an jumi'sti' isledik.

156-shi'ni'g'i'w. Toli'qlawi'shlardi sorawlari menen birge ko'shirin'.

1. Da'wletyar dosti 'Baxtiyardi (kimdi?) muzeyde ko'rди. 2. Bala qara tastan usi' nani'm tiyimli g'oy dep, bir pa'tir nandi (neni?) qolti'g'i'na qi'si'p kete berdi. 3. Bala sa'lemin berip, g'arrig'a (kimgе?) Qidir atani izlep barati'rg'ani'n aytti'. 4. Apam sho'jelerge da'n saldi'.5. Men dosti'm menen (kim menen?) stadiong'a bardim. 6. Jazg'i' demali'sqa woqi'wshi'lar poezd benen (ne menen?) ketti.

157-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n' . Toli'qlawi'shtin' asti'n si'zi'p sorawlari'n qoyi'n'.

Bir ji'lda to'rt ma'wsim bar. Qi'stan keyin ba'ha'r keledi. Ha'r ma'wsimnin' wo'zine ta'n hawa rayi' boladi'. Jazda ku'nler ju'da' i'ssi', qi'sta ju'da' suwiq boladi'.Gu'zde hawa salqin, ba'ha'rde jilli boladi.

§26. Jazg'i demalis

158-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti ko'rkemlep woqin''.

Su'yemiz suli'w jazdi' biz

Woqi'wshi'lar jazi' bul,
Qi'zi'q boli'p wo'tedi.
Bari'p kanal ko'llerge,
Shomi'lami'z, ju'zemiz.

Wo'simlikler, gu'llerden,
Gerbariyler du'zemiz.
Su'yemiz suli'w suli'w jazdi' biz,
Uzi'nnan uzaq ku'nlerin.

Shi'jg'i'rg'an i'ssi' ku'ndizi,
Qon'I'r salqi'n tu'nlerin.
Baslanadi' dem ali's,
Lagerler bizdi ku'tedi.

Aralap tog'ay tawlardi',
U'yrenemiz u'lkeni.
Neni ko'rsek biz ba'rin,
Barami'z jazi'p ha'r ku'ni.

A'tirapi'mi'z ko'k yegis,
Ko'rgende ko'zin' toyadi'.
Pisip turg'an ko'p jemis,
Jesen' miyirin' qanadi.

Suli'wli'qti' jazdag'i',
Hadal miynet do'retken.

Soni'n' ushi'n biz woni'
Su'yemiz shi'n ju'rekten.

2-tapsirma . Qosi'qtin' mazmuni'n so'ylep berin'.

Pi'si'qlawi'sh

Qayda?, qalay?, qa'yti'p?,qashan? degen sorawlarg'a juwap beretug'in ga'p ag'zasina pi'si'qlawi'sh deymiz. Bayanlawi'shtin' worni'n , waqtin, qalay yamasa qa'yti'p islewin bildiredi. Mi'sali': Bizler qalag'a (qayda?) bardiq.

159-shi'ni'g'i'w. 1-tapsi'rma. Pi'si'qlawi'shlardi tawi'p asti'n si'zi'n'.

Jazg'i demalista ne isleysiz? – Demali'sta Tashkentegi dem aliw orayina baraman . Wol jerde ko'p doslar artti'raman . Taza hawada ha'm quyashta shi'ni'g'amiz. Bazi balalar ata –analari' menen sayaxatqa baradi'. Barli'q balalar jazg'i demali'stan jaqsi' ta'sirler menen qaytadi'.

2-tapsi'rma. Su'wrettegi ko'rinis haqqi'nda aytip berin'.

160-shi'ni'g'i'w. Pi'si'qlawi'shlardi tawi'p sorawlari'n qoyi'n'.

Gu'ljan u'yden juwirip shiqti. Malika sabaqti iqlas penen tin'ladi. Poezd keshte ju'redi. Samolyot tez hawag'a ko'terildi. Aygu'l tapsirman qunt penen orinladi.

161-shi'ni'g'i'w. Ko'shirin', pi'si'qlawi'shlardin' asti'n si'zi'n'.

1. Ag'am awilg'a ketti. 2. A'japam kolledjden keldi. 3. A'miwda'rya suwi iyrimlep ag'ip tur. 4. A'zizbek qosiqti tez yadladi. 5. Yerte yekken, yerte, woradi. 6. Palzada ku'shli tayarlang'anlig'i sebepli woqi'wg'a kirdi.

162-shi'ni'g'i'w. Ga'pler ishinen toli'qlawi'sh, ani'qlawi'sh, pi'si'qlawi'shlardi tawi'p asti'n si'zi'n'.

1. Baliqshi baliqshini alistan taniydi. 2. Yerte yeksen' paxtani, mol zu'ra'a't tapqanin' .3. Jigitke qirq wo'ner de az. 4. Yekkende joq, tikkende joq, qirmanda tayar.5. Salig'a suw bersen', zu'ra'a'ti mol dersen'. 6. Den- sawli'qti'n' qa'dirin bil, qa'ste bolmastan buri'n.

163-shi'ni'g'i'w. Tekstten ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'n ani'qlan'.

An'i'z haqqi'nda an'i'z

Dayi'si'ni'n' qi'zi'qli' an'i'zlari'na qi'zi'g'ip ketken Sag'i'ydulla:

-Usi an'i'z degendi da'slep kimler shi'g'arg'an?-dep soradi'.

-Soraw beredi degenge dayi'n'di' birjola woti'rg'i'zi'p tasladin' g'oy jiyenim.

An'i'zlar sol buri'ng'i' ata-babalari'mi'zdan qalg'an .

Bul mi'yraslar atadan balalarg'a, son'i'nda bizlerge jetken. Mi'sali' men sag'an, sen wo'z doslari'n' ha'm qartayg'anda balalari'n' ha'm aqli'qlari'n'a aytasan', wolar da wo'z aqli'qlari'na jetkeredi. So'ytip solayi'nsha dawam yetip kete beredi.

- Yen' bolmasa bir an'i'zdi da shi'g'arg'an adamdi' bilmaysiz be?

-Yaq.

- Sonsha an'i'zdi' bile tura ya, mu'mkin yemes!

Shi'ni'n aytqanda, wo'zimshe bi'lay dep woyleyman. « Ko're-ko're ko'rsem, so'yley-so'yley sheshen boladi'» degendey an'i'zlardi' shi'g'ariwshi sol sheshen adamlar.

Sheshen degen ju'da' bilgish , tapqi'r boladi'. Buri'nlari' wolar so'z jari'sti'rg'an.

Ha'zirgi televizordag'i qosi'q ayti'p jari'sti'rg'anday. Jari'si'p so'ylep woti'ri'p , bir-birine sorawlar taslap wo'zlerinshe taza ga'p, an'i'zlardi woylep tabi'w ushi'n talasqan.

So'ytip woti'ri'p wo'zlerinshe taza an'i'zdi' woylep tapqan. Woyleg'anda da shi'nli'qqa say keletug'i'nlari'n izlegen. Yeger de shi'nli'qqa jaqi'nlamasa jen'ilip qalatug'i'n bolg'an. Menin' pikirimshe usi'lay shi'g'ar deymen jiyenim.

(G.Tursi'nova)

164-shi'ni'g'i'w. "Woylan, izlen, tap" temasinda kim shaqqan jarisin wo'tkerin'.

Woyi'nni'n' maqseti :bul woyinda woqi'wshi'lardin' qaqraqalpaq tili pa'ninen wo'tilgen temalar boyi'nsha alg'an bilimlari si'naladi.

Woyinnin' sha'rti: Klass woqiwshilari zig-zag formasinda yeki toparg'a bo'linedi. Ha'r toparg'a sa'rdar saylanadi Mug'allim tek baqlaydi ,al woqiwshilar wo'zlerin wo'zleri bahalaydi.Wolar mug'allim ta'repinen tayarlanlga'n kartoshkalardi za'rur so'zler menen toltiradi. Berilgen waqit ishinde worinlawlari tiyis.